

T.C.
HASAN KALYONCU ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT TEZLİ YÜKSEK LİSANS

YÜKSELEN PİYASA EKONOMİLERİNDE
CARİ AÇIK, EKONOMİK BÜYÜME VE PETROL FİYATLARI
ARASINDAKİ İLİŞKİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN
MUSTAFA YAHYA SATILOĞLU

GAZİANTEP-2021

T.C.
HASAN KALYONCU ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT TEZLİ YÜKSEK LİSANS

YÜKSELEN PİYASA EKONOMİLERİNDE
CARİ AÇIK, EKONOMİK BÜYÜME VE PETROL FİYATLARI
ARASINDAKİ İLİŞKİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ DANIŞMANI
DR. ÖĞR. ÜYESİ EDA DİNERİ

HAZIRLAYAN
MUSTAFA YAHYA SATILOĞLU

GAZİANTEP-2021

TEZ ETİK VE BİLDİRİM SAYFASI

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “**Yükselen Piyasa Ekonomilerinde Cari Açık, Ekonomik Büyüme ve Petrol Fiyatları Arasındaki İlişki**” başlıklı çalışmanın tarafımca, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu ve bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve onurumla doğrularım. 09.04.2021

Mustafa Yahya SATILOĞLU

ÖNSÖZ

Ülkelerin, diğer ülkelerle olan ekonomik ilişkilerinin önemli bir göstergesi olan ödemeler bilançosunun en önemli kalemi, cari işlemler hesabıdır. En genel ifadeyle gelişmekte olan birçok ülke üretiminin tüketimini karşılayamamasından dolayı cari açık sorunu ile karşı karşıya kalmaktadır. Özellikle enerji bakımından yetersiz olan ülkelerde, alternatif enerjiler üretilemediğinden cari açık kronik bir sorun olmaktadır. Ekonomik büyümenin gerçekleşmesi ve bu büyümenin istikrarlı bir hal alması için üretim ve dolayısıyla enerji ihtiyacı kaçınılmazdır.

Bu çalışmada, cari açık ile ekonomik büyüme ve petrol fiyatları arasındaki ilişki, seçili yükselen piyasa ekonomileri için 1982-2019 yılları arasında incelenmiştir.

Bu çalışmanın konusunun belirlenmesinde beni yönlendiren ve çalışmam tamamlanıncaya kadar değerli bilgilerini benimle paylaşarak desteğini esirgemeyen değerli hocam Dr. Öğr. Üyesi Eda Dineri 'ye,

Hayatımın her aşamasında desteklerini esirgemeyen ve beni bu günlere getiren anneme ve babama, bu yoğun süreçte beni bir an bile yalnız bırakmayan sevgili eşime sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Gaziantep, 2021

Mustafa Yahya SATILOĞLU

ÖZET

Gelişmekte olan ülkelerin birçoğu ekonomik büyümelerini gerçekleştirirken cari açık sorunu ile karşılaşmaktadır. Bu ülkelerin ödemeler bilançosu incelendiğinde cari açık sorununun en temel nedenlerinden biri olarak göze çarpan unsur enerji ithalatıdır. Bu çalışmanın amacı cari açık, ekonomik büyüme ve petrol fiyatları arasındaki ilişkinin araştırılmasıdır. Araştırmada, yükselen piyasa ekonomileri tanımında yer alan 23 ülkeden yalnızca G-20 üyesi olan ve cari açık sorunu ile karşı karşıya kalan 6 ülke (Arjantin, Endonezya, Güney Afrika, Hindistan, Meksika ve Türkiye) incelemeye konu edilmiştir. 1982-2019 dönemi için cari açık ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki, petrol fiyatları değişkeni de eklenerek panel veri yöntemi ile incelenmiştir.

Modelde ekonomik büyümenin belirleyicisi olan gayri safi yurtiçi hâsıla, cari işlemler hesabı bakiyesi ve Brent petrol fiyatları değişkenleri kullanılmıştır. Dumitrescu ve Hurlin Panel Nedensellik Testi sonuçlarına göre, ekonomik büyümeden cari açığa ve petrol fiyatlarına doğru, petrol fiyatlarından da cari açığa doğru tek yönlü nedensellik tespit edilmiştir. Panel regresyon analizi sonucunda petrol fiyatlarının ve ekonomik büyümenin, cari açığı pozitif yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Seçili ülkeler açısından, cari açık ile ekonomik büyüme arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilemezken cari açık ile petrol fiyatları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yükselen piyasa ekonomileri, petrol fiyatları ve cari açık, cari açık, ekonomik büyüme, panel veri analizi.

ABSTRACT

While many developing countries realize their economic growth, they also face the current account deficit problem. When the balance of payments of these countries are examined, energy imports are one of the main causes of the current account deficit problem. The aim of this study is to investigate the relationship between current account deficit, economic growth and oil prices. In the study, only 6 countries (Argentina, Indonesia, India, Mexico, Turkey and South Africa), which are members of the G-20 out of the 23 countries included in the definition of emerging market economies are examined. The relationship between current account deficit, economic growth and oil prices has been analyzed using panel data method for the period 1982-2019.

In the model, the variables of gross domestic product, current account balance and Brent oil prices, which are the determinants of economic growth, were used. According to the Dumitrescu and Hurlin Panel Causality Test results, a one-way causality relationship was found from economic growth to current account deficit and oil prices, from oil prices to current account deficit. As a result of the panel regression analysis, it was concluded that oil prices and economic growth positively affect the current account deficit. While no statistically significant relationship was found between current account deficit and economic growth in terms of selected countries, a statistically significant relationship was found between current account deficit and oil prices.

Keywords: Emerging market economies, oil prices and current account, current account deficit, economic growth, panel data analysis.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
ÖZET.....	ii
ABSTRACT	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
TABLolar LİSTESİ.....	vii
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	viii
KISALTMALAR LİSTESİ	ix
BİRİNCİ BÖLÜM	
GİRİŞ.....	1
1.1.Araştırmanın Problemi	3
1.2.Araştırmanın Hipotezi	3
1.3.Araştırmanın Amacı ve Önemi	3
1.4.Araştırmanın Sınırlılıkları.....	4
İKİNCİ BÖLÜM	
KAVRAMSAL ÇERÇEVE	5
2.1.Ödemeler Bilançosu	5
2.2.Ödemeler Bilançosu Kalemleri	6
2.2.1.Cari İşlemler Hesabı	6
2.2.1.1.Mal Ticareti ve Dış Ticaret Dengesi	7
2.2.1.2.Hizmet Ticareti.....	7
2.2.1.3.Gelir Dengesi Hesabı	8
2.2.1.4.Cari Transferler Hesabı	8
2.2.2.Sermaye Hesabı ve Finans Hesapları.....	8
2.2.3.Resmi Rezervler	9

2.2.4.Net Hata ve Noksan Hesabı	9
2.3.Cari Açık Kavramı.....	10
2.4.Cari İşlemler Açığının Nedenleri	11
2.4.1.Cari İşlemler Açığı ve Ekonomik Büyüme.....	11
2.4.2. Cari İşlemler Açığı ve Petrol Fiyatları	12
2.5.Cari İşlemler Dengesinde Meydana Gelen Dengesizlikleri Açıklamaya Yönelik Yaklaşımlar.....	12
2.5.1.Esneklikler Yaklaşımı	13
2.5.2.Toplam Harcama Yaklaşımı	14
2.5.3.Mundell-Fleming Modeli.....	15
2.5.4.Parasalcı Yaklaşım.....	16
2.5.5.Dönemlerarası Yaklaşım.....	18
2.6.Ekonomik Büyüme Kavramı	19
2.7.Ekonomik Büyümenin Hesaplanması	20
2.8.İktisadi Büyüme Modelleri	21
2.8.1.Klasik Büyüme Teorileri.....	22
2.8.1.1.Adam Smith'in Büyüme Modeli (1723-1790)	22
2.8.1.2.Malthus'un Büyüme Modeli	22
2.8.1.3.David Ricardo'nun Büyüme Modeli (1772-1823)	25
2.8.2.Karl Marx'ın Büyüme Modeli (1818-1883)	26
2.8.3.J.M.Keynes'in Büyüme Modeli	27
2.8.4.Schumpeter'in Büyüme Modeli	27
2.8.5.Harrod-Domar Büyüme Modeli.....	28
2.8.6.Solow Büyüme Modeli	29
2.8.7.İçsel Büyüme Modelleri.....	31
2.9.Rezerv ve Üretim Çerçevesinde Petrol.....	32
2.10. Dünya'da Petrol Fiyatlarının Değişimi.....	33
2.11.Yükselen Piyasa Ekonomileri ve Makroekonomik Göstergeleri	34
2.11.1.Arjantin	35
2.11.2.Endonezya.....	36
2.11.3.Hindistan	37

2.11.4.Meksika.....	38
2.11.5.Türkiye.....	39
2.11.6.Güney Afrika	40
2.12.Petrol Fiyatları ile Cari Açık ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki Üzerine Literatür Taraması	41
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
MATERYAL VE YÖNTEM.....	48
3.1. Veri Seti.....	48
3.2.Ekonometrik Yöntem ve Metodoloji.....	48
3.2.1.Panel Birim Kök Testleri	48
3.2.1.1. Levin, Lin ve Chu (LLC) (2002).....	49
3.2.1.2. Im, Pesaran ve Shin Testi	50
3.2.2.Kao Panel Eş Bütünleşme Testi	50
3.2.3.Pedroni Eş Bütünleşme Testi	51
3.2.4. Dumitrescu-Hurlin Panel Nedensellik Testi	52
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	
BULGULAR VE YORUM	53
4.1.Tanımlayıcı İstatistikler	53
4.2.Birim Kök Testi Sonuçları.....	54
4.3.Eşbütünleşme Testleri Sonuçları (Pedroni ve Kao Panel Eşbütünleşme)	55
4.4.Dumitrescu ve Hurlin Panel Nedensellik Testi Sonuçları	55
4.5.Panel Regresyon Analizi Sonuçları	57
BEŞİNCİ BÖLÜM	
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	58
KAYNAKÇA	60

TABLÖLER LİSTESİ

Sayfa No.

Tablo 1: Ödemeler Bilançosunun Şematik Gösterimi.....	5
Tablo 2: Arjantin, Sosyo-Ekonomik Göstergeler.....	35
Tablo 3: Endonezya, Sosyo-Ekonomik Göstergeler.....	36
Tablo 4: Hindistan, Sosyo-Ekonomik Göstergeler.....	37
Tablo 5: Meksika, Sosyo-Ekonomik Göstergeler	38
Tablo 6: Türkiye, Sosyo-Ekonomik Göstergeler	39
Tablo 7: Güney Afrika Cumhuriyeti, Sosyo-Ekonomik Göstergeler.....	40
Tablo 8: Tanımlayıcı İstatistikler	53
Tablo 9: Birim Kök Testleri	54
Tablo 10: Eşbütünleşme Testi Sonuçları.....	55
Tablo 11: Dumitrescu ve Hurlin Panel Nedensellik Testi Sonuçları	56
Tablo 12: Panel Regresyon Analizi Sonuçları	57

ŞEKİLLER LİSTESİ

Sayfa No.

Şekil 1: Üretim İmkânları Eğrisi ve Ekonomik Büyüme.....	21
Şekil 2: Malthus'un Büyüme Modelinde Denge	24
Şekil 3: Petrol Fiyarlarındaki Değişimler	33

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD	:Amerika Birleşik Devletleri
AR-GE	:Araştırma Geliştirme
BRICS	:Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin, Güney Afrika
GSMH	:Gayri Safi Milli Hâsıla
GSYİH	:Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla
IMF	:International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu)
MG	:Milli Gelir
MINT	:Meksika, Endonezya, Nijerya, Türkiye
OECD	:Organisation for Economic Co-operation and Development (Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü)
OPEC	:Organization of Petroleum Exporting Countries (Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü)
SMH	:Safi Milli Hâsıla
SSCB	:Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
VAR	:Vektör Otoregresyon

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

Yükselen piyasa ekonomileri kavramı, 1981 yılında Dünya Bankasına bağlı bir kuruluş olan Uluslararası Finans Kurumunun üyelerinden Antoine W. Vvan AGTMAEL tarafından ortaya atılmıştır. (www.ifc.org, 2016: 47).

Yükselen piyasa ekonomileri 80'lerin sonlarında, finansal serbestleşme ve kambiyo rejimi üzerinde kamu etkilerini azaltarak ulusal mali piyasaları, uluslararası sermayelere açan ekonomilerdir (İspiroğlu ve Taş, 2017: 227). Yükselen piyasa ekonomilerinin öne çıkan başlıca özellikleri, hızlı büyüme, nüfus artışı karşısında talep artışı ve görece düşük borç stokları olarak sıralanabilir (Hopoglu ,2019: 25). Yükselen piyasa ekonomilerini tanımlamada genel bir ifade olmamakla birlikte Çavuşgil ve Ghauri (1990)'ye göre: "Ülkelerdeki adaletsiz gelir dağılımı, gelişmemiş endüstri ve yüksek nüfus gibi sosyo ekonomik sorunları ortadan kaldırmaya yönelik köklü değişimlerin gerçekleştirilebilmesi için uzun süreli planlar oluşturarak ilgili planlarını ortaya koymaları sonucunda GSMH'de artış kaydeden ülkeler biçimindedir." (Kapkara ve Koç, 2016: 480).

2015 yılında, IMF tarafından yayınlanan World Economic Outlook Raporu'nda 23 ülke, yükselen piyasa ekonomisi olarak adlandırılmıştır. Bu ülkeler; Arjantin, Bangladeş, Brezilya, Bulgaristan, Çin Halk Cumhuriyeti, Endonezya, Filipinler, Güney Afrika, Hindistan, Kolombiya, Macaristan, Malezya, Meksika, Pakistan, Peru, Polonya, Romanya, Rusya, Şili, Tayland, Türkiye, Ukrayna ve Venezuela'dır.

Yükselen piyasa ekonomileri arasında dünyanın en büyük 20 ekonomisinin yer aldığı G-20'ye üye birçok ülke vardır. Bu ülkeler arasında Arjantin, Brezilya, Çin Halk Cumhuriyeti, Endonezya, Güney Afrika, Hindistan, Meksika, Rusya, Türkiye sıralanabilir.

Türkiye'nin de içinde bulunduğu yükselen piyasa ekonomilerinin birçoğu, gerek ara mal ve mamul gerek enerji gereksinimlerini karşılamak amacıyla ithalata dayalı bir ekonomik faaliyet sürdürmek zorunda olduklarından cari açık sorunu ile karşı karşıya kalmaktadır. Son yıllarda yapılan çalışmalar gözler önüne sermektedir ki gelişmekte olan ülkelerin, ekonomik büyümede göstermiş oldukları başarıyı cari açık konusunda yakalayamamakta ve artan cari açık ile karşı karşıya kalmaktadır. Bu durum, ekonomik açıdan birçok sorunu da beraberinde getirmektedir. Yine ilgili pek çok çalışmada, ekonomik büyümenin cari açığı artırdığı da gözler önüne serilmektedir.

Bu çalışmanın temel amacı, yükselen piyasa ekonomileri olarak adlandırılan 23 ülkeden, G-20 üyesi olan ve cari açık veren 6 ülke için cari açık ile ekonomik büyüme ve petrol fiyatları arasındaki ilişkiyi incelemektir.

Çalışma beş bölümden oluşmaktadır: Birinci bölümde, araştırmanın problemi, amaç ve önemi ile araştırmanın sınırlıklarına yer verilmiştir. İkinci bölümde, cari açık, ekonomik büyüme, petrol fiyatlarındaki değişimler, yükselen piyasa ekonomileri gibi kavramlar ele alınmış ve literatür taraması ile birlikte kavramsal çerçeve sonlandırılmıştır. Üçüncü bölümde, araştırmaya ilişkin materyal ve yöntem hakkında bilgi verilmiştir. Dünya Bankası veri tabanından yararlanılan çalışmada, 1982-2019 yıllarına ait cari açık ve ekonomik büyüme verileri ile petrol fiyatları temel alınarak 6 ülke için panel veri analizi tekniğinden yararlanılmıştır. Dördüncü bölümde ise analiz sonucunda ulaşılan bulgulara yer verilmiştir. Son olarak, teori ve analize dayanarak sonuç ve önerilerle çalışma sonlandırılmıştır.

1.1.Araştırmanın Problemi

Araştırmanın temel problemi, G-20 ülkeleri içerisinde yer alan ve aynı zamanda yükselen piyasa ekonomileri olarak nitelendirilen cari açık sorunu ile karşı karşıya kalan ülkelerde (Arjantin, Endonezya, Güney Afrika, Hindistan, Meksika ve Türkiye), ekonomik büyüme ve petrol fiyatlarının etkisinin olup olmadığını tespit etmektir.

1.2.Araştırmanın Hipotezi

Hipotez, araştırılmakta olan bir sorunla ilgili ortaya konan doğruluk veya yanlışlığıyla ilgili herhangi test gerçekleştirilmemiş olmasına rağmen doğruluğuna güvenilen çözümleme veya öneridir (Seyidoğlu, 2016: 17). Çalışmadaki temel hipotez, “seçili ülkeler açısından cari açık ile ekonomik büyüme ve petrol fiyatları ilişkilidir” şeklindedir.

İlgili tez çalışmasında, yükselen piyasa ekonomileri olarak adlandırılan 23 ülkeden G-20 üyesi olup cari açık veren 6 ülkenin cari açığının, ekonomik büyüme ve petrol fiyatları üzerine etkisi analiz edilmektedir. Analizlerde birinci kuşak birim kök testlerinin ardından Kao Eş bütünleşme Testi, Pedroni Eş bütünleşme Testi, Dumitrescu ve Hurlin Panel Nedensellik Testi ile panel veri analizi sonuçları yorumlanarak analiz tamamlanmıştır. Çalışmanın sonunda ise test sonuçları, ilgili hipotezle kıyaslanarak değerlendirilmiştir.

1.3.Araştırmanın Amacı ve Önemi

Literatürde büyüme ve cari açık arasındaki ilişkiyi ortaya koymak amaçlı pek çok çalışma yapılmıştır. Kimi ülkelerde cari açık ile ekonomik büyüme arasında nedensellik ilişkisi bulunurken, kimi ülkeler için ise nedensellik ilişkisi saptanamamıştır. Öyle ki; ülkeler için yapılan çalışmalarda iki değişken arasında farklı zamanlarda farklı sonuçlara ulaşılmıştır.

Cari açığı etkileyen birçok faktör bulunmaktadır. Aşırı borçlanma, kontrolsüz büyüme, yüksek enflasyon, enerjide dışa bağımlılık ve farklı pek çok neden sıralanabilir. Cari açığı etkileyen faktörlerden biri de ülkelerin ithalat kalemlerinde önemli bir yere sahip olan doğal kaynak olan petrol fiyatıdır. Çalışmadaki temel amaç, petrol fiyatlarının ve ekonomik büyümenin cari açık üzerinde etkisinin olup olmadığının tespitidir.

Çalışmada, seçili ülkelerde cari açık ve ekonomik büyüme, petrol fiyatları ile ayrı ayrı ilişkilendirilerek ne yönde ilişkilerin ortaya çıkacağı, ekonometrik teknikler yardımıyla analiz edilerek açıklanmaya çalışılacaktır.

1.4.Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırmanın başlıca sınırlılıkları:

- Yükselen piyasa ekonomileri tanımında yer alan 23 ülke arasından G20'ye üye olan ülkelerden, cari açık ile karşı karşıya olan 6 ülkeyi kapsamaktadır.
- Yapılan analizlere ait veriler, 1982-2019 yıllarını kapsamaktadır.
- Çalışmada ekonomik büyüme göstergesi GSYİH, cari açık göstergesi cari işlemler hesabı bakiyesi ve Brent Petrol fiyat verileri kullanılmıştır. Literatürdeki cari açık ve ekonomik büyümeyi, petrol fiyatları çerçevesinde irdeleyen çalışmalara ait diğer göstergeler, modele dâhil edilmemiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1.Ödemeler Bilançosu

Dış ticaret bilançosu kavramına, tarihte ilk olarak Merkantilistler tarafından değinilmiştir. Merkantilistlere göre, dış ticaret bilançosu aslında dış ödemeler bilançosunun mal ihracatını ve mal ithalatını barındıran bir alt kalemden ibaret olsa da onlar, bu yolla ülkelerinin tüm gelir-giderlerini hesaplamayı amaçlıyorlardı (Küçükkalay, 2019: 178). Kavramsal olarak 1720 yılında Isaac Gervaise tarafından ortaya atılan ödemeler bilançosu, Smith, Ricardo, Mill, Hume gibi önemli iktisatçılarca geliştirilmiş, Gottfried Haberler, James Edward Mead ve Jacob Viner tarafından ise mevcut kullanımındaki haline getirilmiştir. Ödemeler bilançosu, bir ülkede yerleşik olanların, başka ülkelerle belirli yılda meydana getirdikleri iktisadi hareketlerin kaydedildiği tablo olarak tanımlanmaktadır. Tanımda bahsi geçen yerleşiklik ifadesi, ülkede bir yıldan daha uzun zamandır mevcut olan kurum, kişi, kurum veya otoriteyi kapsamaktadır. Ödemeler bilançosu, ülkenin bir yıl içerisinde dış dünya ile meydana getirdiği mal, ,transfer, hizmet ve varlık işlemlerini kapsamaktadır (Seyidoğlu, 2013: 327).

Ülkelerin ödemeler bilançosu, ilgili ülkeler hakkında değerlendirme yapılabilecek nitelikte bir tablo olduğundan ülkeler arasında düzenlenme açısından kısmi farklılıklar olsa da genel olarak benzer yapıya sahiptir. Ödemeler bilançosunun düzenlenmesinde temel esas muhasebe ilkesine göre her iki tarafın eşitliğidir (Öksüz, 1980: 1-2).

Tablo 1: Ödemeler Bilançosunun Şematik Gösterimi

A. CARİ İŞLEMLER HESABI	
1.İthalat	
2.İhracat	
	Mal Dengesi
3.Hizmet Gelirleri	
4.Hizmet Giderleri	
	Mal ve Hizmet Dengesi
5. Birincil Yatırım Kaynaklı Gelirler	
6. Birincil Yatırım Kaynaklı Giderler	
	Mal, Hizmet ve Birincil Gelir Denge
7.İkincil Yatırım Kaynaklı Gelirler	
B. SERMAYE HESABI	

C.FİNANS HESABI
8.Doğrudan Yatırımlar: Net Varlık Edinimi
9.Doğrudan Yatırımlar: Net Yükümlülük Oluşumu
10.Portföy Yatırımları: Net Varlık Edinimi
11.Portföy Yatırımları: Net Yükümlülük Oluşumu
11.1.Hisse Senetleri
11.2.Borç Senetleri
12.Diğer Yatırımlar: Net Varlık Edinimi
12.1.Merkez Bankası
12.2.Genel Hükümet
12.3.Bankalar
12.4.Diğer Sektörler
13.Diğer Yatırımlar: Net Yükümlülük Oluşumu
13.1.Merkez Bankası
13.2.Genel Hükümet
13.3.Bankalar
13.4.Diğer Sektörler
Cari, Sermaye ve Finans Hesapları
D. NET HATA VE NOKSAN
GENEL DENGE
E. REZERV VARLIKLAR
14. Resmi Rezervler
15. Uluslararası Para Fonu Kredileri

Kaynak: TCMB, 2021

2.2.Ödemeler Bilançosu Kalemleri

Ödemeler bilançosu, beş ana hesaptan oluşur. Bunlar; cari işlemler hesabı, sermaye hesabı, finans hesabı, resmi rezerv işlemleri hesabı ile net hata ve noksan hesaplarıdır.

2.2.1.Cari İşlemler Hesabı

Bir ekonomide, yurt içinde yerleşik bulunanlar ile yurt dışında yerleşik olarak bulunanlar arasında meydana gelen faktör gelir-giderleri, mal ve hizmet akımlarıyla karşılıksız transferlerin kayıt altına alındığı hesap olarak adlandırılabilir. Hesap, açık verdiği zaman ilgili ülkenin elde ettiği kazançtan fazlasını diğer ülkelere göndermiş olduğunun bir göstergesidir. Bu gibi bir durumda oluşan açık ya yurtdışı borçlanması ya da yurtiçindeki varlıkların satılması yolu ile giderilmektedir. Tersisi durumda ise ilgili ülkedeki yerleşiklerce yurtdışına sermaye aktarımı gerçekleşir (Kadooğlu Aydın, 2017: 32).

Cari işlemler hesabı da kendi içerisinde hesap gruplarına ayrılmaktadır. Bunlar, mal ticareti, hizmet ticareti, yatırım gelirleri ve cari transferler olmak üzere dört alt başlığa ayrılabilir.

“Cari işlemler hesabında, gelirlerin giderleri aştığı, diğer bir ifadeyle farkın artı olduğu durum, cari işlemler fazlası olarak adlandırılırken giderlerin gelirleri aştığı, diğer bir ifadeyle farkın eksi olduğu durum ise cari işlemler açığı olarak adlandırılmaktadır” (TCMB, 2021).

Bir ülkenin cari işlemler hesabında açık meydana gelmesi, ilgili ülke için kazandığı paradan fazlasını yurtdışına gönderdiği anlamına gelmektedir. Meydana gelen açığı kapatmak için mevcut kaynaklarını satma veya yurtdışından borçlanma yoluna gidilmektedir (Obstfeld ve Rogoff, 1997: 5).

2.2.1.1.Mal Ticareti ve Dış Ticaret Dengesi

Ülke içinde yerleşik yaşayan kişilerle ülke dışında yerleşik yaşayan kişiler arasında meydana gelen ve gümrüklerden geçen mal ihracat ve ithalat tutarları arasındaki fark, dış ticaret dengesi olarak adlandırılmaktadır. İthalatın ihracattan daha az olması durumu dış ticaret fazlasını, ithalatın ihracattan daha fazla olması ise dış ticaret açığını meydana getirir (TCMB, 2020).

Mal ticareti hesabı, genellikle yatırım yapılacak ülkenin dış ticaret bilançosu hakkında fikir sahibi olmayı amaçlamaktadır. Mal ticareti ile ihracat sonucunda, ülkeye döviz girişi sağlanırken ithalat sonucunda ise ülkeden döviz çıkışı olmaktadır. İhracat, ödemeler bilançosunda aktif bir hesap olarak alacak kısmında yer alırken ithalat ise borç kısmına kaydedilen pasif hesaptır. İlgili hesapta alacak kısmı borç kısmından daha büyük bir değere sahipse hesabın fazla olduğu az ise ilgili hesabın açık verdiği anlamına gelmektedir (Akyüz ve İşgüden, 1990: 60-61).

2.2.1.2.Hizmet Ticareti

Ülkelerin hizmet ithal ve ihraç etmesi, hizmet ticareti bölümünde yer almaktadır. Görünmez ticaret olarak da adlandırılan bu kalem, taşımacılık (navlun dâhil), turizm (dış turizm), inşaat hizmetleri, finansal hizmetler (bankacılık hizmetleri) ile diğer ticari hizmetler, resmi hizmetler (diplomatlara yapılan her türlü ödemeler) ve diğer hizmetlerden (bilgi hizmetleri, patent ve lisans komisyonları) oluşmaktadır (Dinler, 2013: 592). Görünmez ticaret olarak da adlandırılan hizmet ithalat ve ihracatından kaynaklanan ödeme akımları, bu kalemden incelenmektedir. Döviz girişleri söz konusu olduğunda, artı işaret olarak kayıt altına alınırken

döviz çıkışları olması durumunda ise eksi işaretli olarak kaydedilmektedir (Bocutoğlu'ndan [2014] aktaran Bakkal ve Bakkal, 2019 : 1149).

2.2.1.3.Gelir Dengesi Hesabı

Yatırım hesabında yurt içinde bulunan yabancı sermayeli kuruluşların elde edip yurt dışına gönderdiği kârlar, yatırımlarından elde ettikleri temettüleri ile faiz, yurt dışına gönderdikleri paralar ile resmi dış borç faizleri burada izlenmektedir. Yurt dışındaki işçilerin anayurda gönderdiği paralar, yani işçi gelirleri ilgili hesaba alacak olarak kaydedilir.

2.2.1.4.Cari Transferler Hesabı

Cari transferler hesabı ülkeye mal, hizmet ya da para girişi olduğu durumlarda, bu girişlerin karşılığında herhangi bir ödeme yapılmayan bu tür işlemler, cari işlemler hesabında toplanır. İşçi gelirleri ile resmi transferlerden oluşan cari işlemler hesabının kalemlerini ise “Diğer Sektörler” ve “Genel Hükümet” oluşturmaktadır (TCMB, 2005: 6).

2.2.2.Sermaye Hesabı ve Finans Hesapları

Finansal varlıkların alım ve satımlarına ilişkin gerçekleştirilen tüm işlemler, ödemeler bilançosunun finans hesabı bölümüne kaydedilirken ülkeler arası servet transferi ortaya çıkartan etkinlikler ise sermaye hesabında kayıt altına alınmaktadırlar (Krugman vd., 2017: 326-327). Sermaye ve finans hesabı, cari işlemler dengesinde ortaya çıkan açık durumunda bu açığın hangi yollarla kapatıldığını, fazla durumunda ise fazlalığın nerede kullanıldığını göstermektedir (Dinler, 2013: 593).

Sermaye işlemleri belirli bir ülkede yerleşik olan kişi veya kuruluşların, farklı ülkelerde yaptıkları yatırımlardan ve ülke dışına aktardıkları mali fonlardan meydana gelmektedir. Ülkelerin, diğer ülkelerle yaptıkları sermaye işlemleri, Uluslararası Para Fonu kararı öncesinde sermaye hesabı altında incelenmekteydi ancak karar sonrası ilgili hesap, sermaye ve finans hesabı olarak güncellenmiştir (Seyidoğlu, 2013: 338). Genel itibarıyla sermaye bilançosu, iç- dış faiz oranlarının farkları ile ilişkilidir ve şöyle ifade edilebilir: $SB=(i - if)$. Dünya faiz oranları (if) değişmezken yurt içi faiz oranlarında (i) meydana gelen artış sonucunda ülkeye sermaye girişi sağlanmış olur ve sermaye bilançosunda iyileşme meydana gelir. Yurt içi faizlerde düşüş durumunda ise bu durumun tam tersi söz konusu olur (Doğan, 2005: 7).

Bir ülkeden farklı bir ülkeye gelen sermaye ve bu sermayenin kullanılması durumu “sermaye ihlali” olarak adlandırılır. Sermaye hesabı, alacak hesabı olduğundan bilançoda aktif

kısmı kaydedilmekte ve ülke gelirinde artış meydana getirmektedir. Sermaye ihracı ve mal ithalatı durumları, ülkeden döviz çıkmasına veya ülkenin yabancılara borçlanmasına neden olmaktadır. Sermaye ithalatı, yani mal girişi ve ihracatı durumlarında ise ülkeye döviz girişi sağlanmış olur. Sermaye hesabı, ülkelerin sahip oldukları net mali kaynakları gösterir. Ödemeler bilançosunun toplam borçlu ve alacaklı net işlem bakiyesi, “sermaye bilançosu” olarak adlandırılmaktadır (Karluk, 2003: 450).

2.2.3.Resmi Rezervler

Ülkelerin, IMF ve merkez bankasındaki altın ve döviz rezervlerinde ortaya çıkan değişiklikleri yansıtan resmi rezerv hareketleri hesabıdır. Cari işlemler açığının meydana geldiği durumlarda, sermaye hesabında ortaya çıkan bu açığın finansmanında yetersiz kalınması durumunda, kalan bakiye için resmi rezervlere başvurulur (Ünsal, 2011: 150).

Özel çekme hakkı, altın, döviz rezervleri, fon nezdindeki rezerv pozisyonu ve diğer alacak hakları olmak üzere uluslararası rezerv hareketlerini beş ana başlığa ayırmak mümkündür (Kadooğlu Aydın, 2017: 36).

Muhasebe kaydı olarak ilgili hesap diğer hesaplardan farklı olarak kayıt altına alınır. Öyle ki resmi rezervlerde meydana gelen azalış alacak, artış ise borç olarak kaydedilir. Merkez bankası tarafından yapılan alım-satımlarda işlemler tek tek değil net olarak tek kalem halinde kayıt atılır (Seyidoğlu, 2013: 341).

2.2.4.Net Hata ve Noksan Hesabı

TCMB terimler sözlüğü tanımına göre: “Ödemeler dengesinin, her işlemin iki ayrı işaretle (alacak ve borç kaydı) kaydedildiği bir muhasebe sistemi olması nedeniyle ödemeler dengesi konusunda her işlem, içeriği ile ilgili kaleme kaydedilirken karşı kaydının da bir başka kaleme yer alması esastır. Bir başka deyişle her işlemin eşit değerde alacak ve borç kayıtlarıyla kaydedilmesi, böylece “cari işlemler hesabı” ve “sermaye hesabı”nın toplamının her zaman “finans hesabı” kalemine eşit olması gerekmektedir. Ancak verilerin değişik kaynaklardan elde edilmesi, değerlendirme, ölçme ve kayıt zamanı farklılıkları yaratmakta, sonuç itibarıyla oluşan farklar, net hata ve noksan (NHN) kalemine “kalıntı” şeklinde yansımaktadır. Bu kalem, finans hesabından cari işlemler hesabı ve sermaye hesabının çıkarılmasıyla elde edilmektedir”.

Net hata noksan hesabının kullanılmasının bazı gerekçeleri vardı. Bunlar özetle, bazı verilerin siyasi ve spekülasyon nedenleriyle kayıt altına alınamaması, kayıt dışılık, ithalat ve ihracat

yapılırken ülkeye giren ve çıkan malların giriş ve çıkışları arasında meydana gelen zamansal farklılıklar ve gümrük beyannamelerinde meydana gelen hatalar olarak sıralanabilir.

2.3.Cari Açık Kavramı

Cari açık, açık bir ekonomide, belirli zaman dâhilinde, toplam harcamalar toplam üretim tarafından karşılanmadığında, tasarrufların yatırımları finanse edemeyecek seviyede olması durumunda meydana gelen finansman açığını kapatmak amacıyla dış yerleşiklerden finansal, iktisadi ve ticari işlemler yardımıyla elde edilen mal, hizmet, sermaye ve faktör hareketlerindeki net bakiyenin ticari, iktisadi ve finansal olarak değerlerinin net yabancı varlıklar türünden parasal ifadesi şeklinde tanımlanabilmektedir (Kuzu, 2020: 2).

Cari denge/cari açık veya fazla ise:

Cari Hesap Dengesi = Dış Ticaret Dengesi (Mal Dengesi + Hizmetler Dengesi) + Net Gelir /Gider (Yatırım Gelirleri Dengesi) + Doğrudan Transferler + Varlık Gelirleri (Kuzu, 2020: 3)

Matematiksel yöntemler yardımıyla tanımsal olarak cari dengeye ulaşmak, iki şekilde mümkündür. İlk olarak ödemeler dengesinin veri elde etme yönteminden hareketle mal ve hizmetler dengesine net yatırım gelir/giderleriyle cari transferlerin ilave edilmesi yoluyla elde edilir. İkinci yöntemde ise milli gelir hesapları aracılığıyla elde edilmektedir. İlgili ikinci yöntem ise temel milli gelir denklemi ile ortaya çıkmaktadır.

$$GSHYH=C+I+G+(X-M) \quad (2.1)$$

Milli gelir denklemine göre gayrisafi yurtiçi hâsıla (GSYH), kamu ve özel kesimin yatırım harcamaları (I), hükümet harcamalar (G) ve dış ticaret gelir giderinden yani ithalat ve ihracattan (X ve M) meydana gelmektedir. Gayrisafi milli hâsıla ile gayrisafi yurtiçi hâsıla arasındaki farkın, toplam faktör ödemelerinden kaynaklandığı varsayımı çerçevesinde (GSMH=GSYH=rF);

$$GSMH= C + I + G + X - M + rF \quad (2.2)$$

Denklemine ulaşılır. Denklemdaki r reel uluslararası faiz oranını, F ise net yabancı varlıkları veya yükümlülükleri ifade etmektedir. Eşitlik şu şekilde de ifade edilebilir;

$$GSMH-C-G=I + X - M + rF \quad (2.3)$$

$(C+G)$ toplam tüketimi ifade etmektedir. Bu nedenle 2.3 numaralı eşitliğin sol tarafı tasarruflara eşit olmaktadır. $X - M + rF$ ifadesinin cari dengeye eşit olduğu düşüncesi çerçevesinde eşitlik, aşağıdaki hale dönüştürülebilir:

$$GSMH-C-G-I=CA \text{ veya } S-I=CA \quad (2.4)$$

S tasarrufu göstermektedir ve iki bölümden meydana gelmektedir.

$$S=S_P+S_G=(GSMH-T-C)+(T-G) \quad (2.5)$$

Denklemden S_P , tüketim (C) ve vergilerden (T) arındırılmış olan geliri diğer bir deyişle özel kesimin tasarruflarını ifade etmektedir. S_G ise kamu kesiminin net tasarruflarını ifade etmektedir. Yani cari işlemler açığı, kamu kesimi kaynaklı tasarruf eksikliğine/fazlasına ve özel kesim kaynaklı tasarruf eksikliğine veya fazlasına eşittir. Yukarıda yer alan denklemlerde toplam olarak gösterilen cari denge denklemi şu şekilde gösterilebilir:

$$CA=(S_g - I_g)+(S_p - I_p) \quad (2.6)$$

2.4.Cari İşlemler Açığının Nedenleri

Cari açık sorunu, bazı ülkeler açısından oldukça büyük önem taşımaktadır. Bunun en temel nedenlerinden biri de özellikle gelişmekte olan ülkeler açısından bakıldığında ekonomik krizlere yönelik bilgiler veren cari işlemler dengesi, ilerleyen zamanlarda meydana gelebilecek döviz kuruna ilişkin krizlerin de habercisi olabilmektedir. Bu çerçeveden bakıldığında zaman sürdürülebilir bir ekonomik istikrar için cari açık, oldukça önemli bir yere sahiptir (Kaya, 2016: 53). Cari açığı, tek bir sebebe bağlamak mümkün değildir. Birçok sebebe bağlı olan cari açığın başlıca nedenleri, kontrolsüz iktisadi büyüme, genişletici nitelikteki para politikaları ve maliye politikaları, dış ticaret açıkları, iktisadi dalgalanmalar, enerji fiyatları vb. biçiminde sıralanabilir.

2.4.1.Cari İşlemler Açığı ve Ekonomik Büyüme

Ekonomik büyüme ile cari açık arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla literatürde pek çok çalışmalar yapılmış ve bu çalışmaların sonucunda üç ana görüş ortaya çıkmıştır. İlk olarak ekonomik büyüme ile cari işlemler dengesinin ters yönlü olması durumudur. Bu açıdan bakıldığında çoğunlukla gelişmekte olan ülkeler, üretimlerini gerçekleştirebilmeleri için yüksek düzeyde ithal girdi bağımlılıklarından dolayı, ekonomik büyüme cari açığın temel nedenlerinden biri olarak değerlendirilebilir. İkinci görüş, cari işlemlerde meydana gelen

gelişimlerin büyüme oranıyla nedensellik ilişkisinin olduğu ve cari işlemlerde meydana gelen gelişmelerin büyüme oranına etkisinin var olduğudur. Üçüncü görüş ise, cari işlemler dengesi ile ekonomik büyüme arasında ilişkinin hiç olmadığı veya zayıf bir ilişkinin bulunduğu yönündedir (Songur ve Yaman, 2013: 221-222).

2.4.2. Cari İşlemler Açığı ve Petrol Fiyatları

Ekonomik büyüme, üretim ile gerçekleşmektedir. Üretimde dışa bağımlılık söz konusu olduğunda cari açık durumu söz konusu olmaktadır. Üretim için dışa bağımlı ülkeler açısından bakıldığında ise cari açık, önemli bir sorun teşkil etmektedir. Gelişmekte olan birçok ülkede, cari işlemler dengesi incelendiğinde ithalat kaleminin önemi gözlemlenmektedir. Bu kalemden ise dikkat çekici faktör enerji ithalatıdır. Tüketim açısından enerjisinin çok az bir kısmını kendi üretimleriyle karşılayan ülkeler açısından baktığımızda da enerji ithalatının cari açığa büyük bir etkiye sahip olduğu gözlemlenmektedir. Üretim için gerekli olan en temel faktörlerden biri olan enerjiyi ithal etmek, cari açık açısından önemli bir sorun haline gelmektedir (Sarıtaş Genç ve Avcı, 2018: 184). Petrol fiyatlarında meydana gelen artış veya azalışlar, petrolün temel etkileyici bir girdi olması sebebiyle piyasalara doğrudan etki etmektedir. İmalat, sanayi, ulaşım gibi bir çok sektörde büyük bir etkiye sahip olan ve büyük bir maliyet unsuru olan petrol fiyatlarındaki artış veya azalışlar, çıktıda da benzer yönlü etki gücüne sahiptir (Afşar, Cura ve Mıhoğlu, 2019: 2).

Petrol fiyatlarındaki olası artış durumunda petrol ithalatçısı konumundaki ülkelere petrol ihracatçısı ülkelere doğru para akışı meydana gelmektedir. Artan petrol fiyatları, petrol ithalatçısı ülkelerin ödemeler dengesinde bozulmalara yol açarak ithal mal fiyatlarının artmasına, ihraç malların ise fiyatlarının azalmasına sebep olarak enflasyonu artırıcı bir etki ortaya çıkarmaktadır. Yükselen petrol fiyatları sonucunda, firmaların enerji alımlarını azaltmalarıyla sermayenin, emeğin ve üretimin verimliliğinde azalmaya bu da milli gelirin azalmasına sebep olabilmektedir (Güngör vd., 2016: 31).

2.5.Cari İşlemler Dengesinde Meydana Gelen Dengesizlikleri Açıklamaya

Yönelik Yaklaşımlar

Cari işlemler dengesinde meydana gelen dengesizlikleri açıklamaya yönelik yaklaşımlar sırasıyla Esneklikler Yaklaşımı, Toplam Harcama Yaklaşımı, Mundell-Fleming Modeli, Parasalcı Yaklaşım ve Dönemler Arası Yaklaşım olarak sıralanabilir.

2.5.1.Esneklikler Yaklaşımı

Devalüasyon durumunda, ödemeler bilançosunu ve bilançoda meydana gelen etkileri incelemek amaçlı C. F. Bickerdike (1920), J. Robinson (1947) ve L. Metzler (1948) tarafından bağımsız bir şekilde ortaya çıkmıştır. Esneklikler Yaklaşımı'nda, uluslararası harcama seviyeleriyle gelir sabitken arz ve talebin statik fiyat esneklikleri, uluslararası sermaye akımlarına yön vermektedir (Obstfeld ve Rogoff, 1994: 4).

Yaklaşım, temel iki varsayım üzerine kuruludur. Başlangıçta ülke dış ticaretinin dengede olduğu varsayımı geçerlidir. İkinci varsayım ise ihraç malların, yurt içi arz esnekliğiyle ithal malların, yurt dışı arz esnekliği sonsuzdur. İhraç malların yurtdışı, ithal malların yurt içi talep esnekliklerinin yüksekliği ne kadar çoksa devalüasyonun olumlu etkisi de o kadar fazladır. Yaklaşım, devalüasyon sonucunda dış ticarete meydana gelen olumlu etkilerin, ihracat gelirlerinde artış meydana getirerek ithalat giderlerinde ise azaltma meydana gelmesini (dış ticaret dengesindeki iyileşme) amaçlar (Ünsal, 2009: 357).

Devalüasyonla birlikte ulusal para sahipleri için ithal malların fiyatlarında artış meydana gelirken yabancı para sahipleri için ise tam tersi durum söz konusu olur. Yaklaşım çerçevesinde devalüasyon ile ithal mal talebinin azalması sonucunda, ucuzlayan malların yabancılar için cazip hale getirilerek ülkeye döviz girişinin sağlanması amaçlanmaktadır (Seyidoğlu, 2001: 460).

Döviz kuru değişimleriyle dış dengeyi sağlayacak olan koşulları A. Marshall, ve A. P. Lerner formülize bir şekilde açıklamaya çalışmışlardır. İlk olarak ortaya attığı formülde esnekliklerin 1'e eşit olduğu noktada, döviz kuru piyasasının istikrarda olduğunu savunan Marshall, daha sonra istikrar için esnekliklerin 1'den büyük olması gerektiğini savunmuştur. Lerner ise 1944 yılındaki çalışması çerçevesinde teoriye katkı sağlamıştır (Kemeç ve Kösekahyaoğlu, 2015: 8).

Yapılacak olan devalüasyonla birlikte dış ticaret dengesi tepki göstermekte ve bu tepkiler J harfine benzediğinden J eğrisi etkisi biçiminde adlandırılmaktadır. J eğrisi, devalüasyon durumunu dinamik bir açıdan ele almaktadır. Bu çerçevede devalüasyon yapıldığında ödemeler dengesinde bir olumsuzluk durumu söz konusu olacak, ihracat fiyatlarında azalış meydana gelirken ithalat fiyatlarında artış meydana gelecektir. Bu da J eğrisinin başlangıcı olarak kendini gösterecek ve bu da ihraç malların yurt dışı esnekliğiyle ithal malların yurt içi esnekliklerinin toplamalarının 1'den büyük olması durumunun (Marshall-

Lerner koşulu) gerçekleşmesiyle uzun dönemde ihracatta artış meydana gelirken ithalat azalma meydana gelecek ve bunun sonucunda da devalüasyon sonucunda meydana gelen olumsuzluk ortadan kalkacaktır (Bakkalcı ve Argın, 2013: 52-53).

2.5.2.Toplam Harcama Yaklaşımı

Esneklikler Yaklaşımı'nda, göreceli fiyat değişikliklerinin ithalat, ihracat ve cari işlemler dengesi üzerinde meydana getireceği etkiler irdelenmektedir. Bu değişkenlerin gelir üzerindeki etkileri ise göz ardı edilmektedir. Yani, devalüasyon yapılan dönemin sonrasında gelire olan etkileri ihmâl edilmiştir. Toplam Harcama Yaklaşımı'nın temel çıkış kaynağı, bu eksiklik odağında Harberger (1950), Meade (1951) ve Alexander (1952,1959) tarafından meydana getirilmiştir. Yaklaşım, dış açık sorununu ülkenin toplam gelirleriyle ve toplam harcamalarıyla ilişkilendirip devalüasyonun dış denge sağlayan etkisini milli gelirde ortaya çıkardığı değişimler çerçevesinde açıklar (Karabulut, 2019: 71).

Cari işlemler açığı, tasarruf-yatırım açığındaki farktan ortaya çıkmaktadır. Tasarruf, gelirin tüketilmeyen kısmından meydana geldiğinden toplam gelirde ortaya çıkan değişimler, cari işlemleri etkilemektedir. Keynes tarafından ortaya koyulan milli gelir denklemi ile toplam harcama ve dış ticaret açığı arasında nasıl bir ilişki olduğunu gözlemleyebiliriz. Toplam üretimi (Y), özel nihai tüketim (C), kamu kesimi harcamaları (G), yatırım (I), ihracat (X) ve ithalat (M) bileşenlerinden oluşan toplam harcamaya denktir.

$$Y = C + I + G + (X - M) \quad (2.7)$$

C+I+G'nin toplamı olan toplam yurt içi harcamayı A ile ifade edersek formasyonu aşağıdaki şekilde ifade edebiliriz:

$$Y = A + (X - M) \quad (2.8)$$

Dış ticarete ortaya çıkan açığı azaltabilmek için ülke ya üretim düzeyini (Y) artırma yoluna gidecek ya da toplam yurt içi harcama düzeyini (A) azaltacaktır.

Eşitlik 2.8'de görüldüğü üzere milli gelir, dış ticaret dengesi ile toplam harcama arasındaki farka eşittir. Eğer dış ticaret dengesi negatif ise ilgili ülkenin, gelirinden daha fazla harcamasının olduğunu gösterir. Böyle bir durumda dış ticaret dengesinde, denge durumunun sağlanması için iki seçenek vardır. Bunlardan ilki gelir artıyorken harcamaların daha az artması diğeri ise harcamalar azalırken gelirin daha az düşmesidir. Devalüasyon sonucunda fiyatlarda meydana gelen göreceli değişimin geliri etkilediği savunulmuştur. Ekonominin tam istihdamda olmaması halinde, devalüasyonla birlikte değer kaybeden ulusal

para, ihraç mallara olan talepte artış meydana getirerek sanayide üretimde ve çıktıda artış meydana getirecektir. Yurt içi üretimde meydana gelen artış, ülke için olumlu bir durum olan yurt içi üretimle yurt içi harcama farkı, yani dış ticaret bilançosundaki açığı ortadan kaldıran yani dış denge sağlayan bir durum meydana getirir. Ayrıca reel milli gelirde meydana gelen artış, harcamaları da bir seviyede artırmaktadır (Seyidoğlu, 2003: 469).

Ekonomi, tam istihdamda ise aynı üretimde daha fazla artış meydana gelemeyeceğinden harcamaları azaltmak, net ihracatta artış meydana gelmesini sağlayacaktır. Bu durumda devalüasyon yapılması, ülkenin rekabetçi konumunu yükseltecektir. Devalüasyonla sağlanan çözüm durumunun harcama değiştirici ve harcama kısıcıcı yönleriyle iki etkisi vardır. Devalüasyonla fiyatlarda meydana gelen göreceli değişimler, kaynakları ihracat sektörüne yönlendirmektedir. Dış ticarete olumlu etkinin gözlemlenebilmesi için devalüasyonla birlikte sıkı para ve maliye politikalarıyla desteklenmesi, harcama kısıcıcı tarafını ifade etmektedir. Yaklaşımın en belirgin eksik yönü, fiyat etkisi ile ilgili herhangi bir bilgi vermemesidir. Diğer bir eksiklik ise, ödemeler bilançosundaki değişimleri değil, yalnızca dış ticaretteki değişimleri temel almasıdır (Dineri, 2016: 55). Bununla birlikte Toplam Harcama Yaklaşımı, dönemler arası (cari tüketim-cari gelir bağlantısı) kavramı içermemektedir (Erkılıç, 2006: 20).

2.5.3.Mundell-Fleming Modeli

1960'ların henüz başında, Marcus Fleming ve Robert Mundell, sermaye akımlarının rolünü sistematik olarak dâhil etmek için açık ekonomi Keynesyen makroekonomik politika modelini, bağımsız olarak genişletti. 1976 yılında R. Dornbusch, bu katkıları Mundell-Fleming Modeli olarak adlandırdığı şekilde kodlayan döviz kuru politikası üzerine, bir dizi makale yayınladı. O zamandan beri bu terminoloji ve modelin bu versiyonu, açık ekonomi makroekonomisine ilişkin konuya hâkim oldu. Mundell-Fleming Modeli olarak bilinen model, esasen Fleming'in denklemlerinin Mundell politika analizi ile birleştirilmesidir (Boughton, 2002: 1-3). Dış ekonomik denge için cari işlemler hesabında açık veya fazla meydana gelmesi gereklidir. Bu durum, ülkeye ait resmî rezerv net değişiminin sıfır olması ile sağlanabilmektedir. Kısaca ülkeye ait döviz gelirlerinin, döviz giderlerine eşitliği olarak adlandırılabilir (Seyidoğlu, 2003: 502).

Mundell-Fleming Modelinde, serbest sermaye hareketi ve esnek döviz kurunun uygulandığı ekonomide genişletici bir para politikası uygulandığında para arzında artış, faiz oranlarında ise azalma meydana gelecektir. Yurt içi faiz oranlarında meydana gelen azalma,

yatırımcılar açısından yabancı tahvillerin cazip hale gelmesine neden olur. Yabancı tahvillere yönelim de beraberinde, döviz talebinde artış meydana getirir. Döviz talebinde meydana gelen artışın sonucunda, reel döviz kurunda artış meydana gelir ve bu da net ihracatın artmasına sebep olur. Net ihracatta meydana gelen artış sonucunda para talebinde, toplam harcamada ve faiz oranlarında artış meydana gelerek başlangıç düzeyine erişinceye kadar sürer. Sonuçta daha fazla MG seviyesinde, para piyasasında, mal piyasasında ve döviz piyasasında aynı anda denge sağlanmış olur. Bu durum, esnek kur sistemi geçerli iken uygulamaya konulacak olan genişletici para politikasının, tam anlamda etkinliğin ve ödemeler dengesinde olumlu etki yarattığının göstergesidir (Ünsal, 2011: 418-424).

Sabit döviz kuru ve tam sermaye hareketliliği varsayımı çerçevesinde, Mundell–Fleming Modeli’nde genişletici maliye politikasının uygulanması halinde, cari işlemler bilançosunda açık meydana gelirken mali genişlemenin para talebi ve gelir üzerindeki etkisinden kaynaklanan faiz oranlarında meydana gelen artış ise cari işlemler açığının yüksek düzeyde sermaye akımıyla finanse edilmesine neden olacaktır. Dolayısıyla tam sermaye hareketliliği ve sabit döviz kuru varsayımıyla maliye politikasındaki değişimler cari işlemler bilançosu üzerinde doğrudan etkilidir (Scaciavillan ve Knight, 1998: 6).

Mundell–Fleming Modeli’nin teorik olarak iki sorunu vardır, ilk olarak Mundell’in sermaye hesabını, faiz oranı seviyesinin akım fonksiyonu gibi belirtmesi sınırlıdır. Bu durum, sermayenin sabit yurt içi – yurt dışı faiz oranı farklılığında bile, sabit bir hızı olmasını sağlamaktadır. İkincisi ise dış denge tanımlaması tatmin edici sürdürülebilir bir yurtiçi yatırım ve tüketimden daha fazla resmi sermaye akımı açısından yapılmış olmasıdır. Mundell’in çalışması çok kısa dönem için faydalı olabilirken kısa ve uzun dönem arasındaki boşluğu doldurmada yetersizdir (Obstfeld, 2001: 6-8).

Mundell-Fleming Modeli’nin diğer eleştirel noktası ise durağanlığıdır. Mundell-Fleming Modeli’nin temel odak noktasının kısa vadede olmasıdır. Politikaya ilişkin kararların cari işlemler dengesinde stok değişkenlerin ve akım değişkenlerin uzun vadede etkileşimi nedeniyle meydana gelen etkileri ihmal edip sadece kısa vadede meydana gelen etkiyi açıklar (Tiryaki, 2002: 5).

2.5.4.Parasalcı Yaklaşım

60’lı yıllardan sonraki zaman diliminde, sermaye hareketlerinin küresel anlamda önemli bir yere sahip olmasının ardından gelişmiş ekonomilerin dâhi dış dengeye ilişkin sorunların da, hâlihazırda öne sürülen yaklaşımların yetersiz kalması, yeni yaklaşımların ortaya atılmasına

zemin hazırlamıştır. Bu yaklaşımlar içerisinde en önemli yer sahip olan Parasalcı Yaklaşım, Robert Mundell ve Harry G. Jonson tarafından ortaya atılmıştır (Dornbusch, Fisher ve Startz, 2007: 168).

Parasalcı Yaklaşım, ödemeler dengesinin parasal bir olgu olduğunu belirtmiştir. Finansal piyasalarda meydana gelen bir istikrarsızlık, ödemeler dengesindeki cari açık veya cari fazla biçiminde meydana gelen istikrarsızlıkla ilişkilendirilmektedir. Parasalcı Yaklaşım'da ayrıca, ödemeler dengesinin cari denge ve sermaye hareketi dengesi de incelenmektedir. Cari açık durumu, para arzında ortaya çıkan fazlalıkla açıklanır (Uygur, 2012: 3).

Sermaye hareketlerinin, tam serbest ve katı fiyat varsayımına dayanan Keynesyen temelli yaklaşıma göre, açık ekonomide IS-LM modelinin uygulanmasıyla hem iç denge hem de dış denge eşanlı olarak sağlanabilecektir. Keynesyen Gelir-Harcama Modeli'ne, sermaye hareketlerinin eklendiği bir modeldir (Dornbusch, Fisher ve Startz, 2007: 169).

Yaklaşım, hem otomatik olarak hem de kamu kesimi tarafından kontrol edilen dış denkleştirme politikasını içeren bir modele dayandırılmaktadır.

Parasalcı Yaklaşım'a göre; ülkede faiz oranlarında artış meydana geldiğinde elde para tutmak, maliyetli bir durum olacaktır. Bu maliyet artışı, kişilerin para taleplerinin azalmasına neden olacaktır. Ülke, bireylerinin ulusal paralarına olan taleplerinin azalmasıyla birlikte piyasada para fazlalığı durumu söz konusu olacaktır. Sonuç olarak da bu fazlalık, mal ve sermaye akımları ile ülke dışına çıkacak ve ülke dışına gerçekleşen bu akımlar, ödemeler bilançosunda eksi olarak kayıt altına alınacağından ödemeler bilançosunda açık meydana getirecektir. Modele göre, ödemeler dengesinde meydana gelen dış açık veya fazla, para arzı ile para talebi arasındaki denge durumuna bağlıdır. Burada kastedilen açık veya fazla kavramları ise dar anlamda bir açık veya fazla değil geniş anlamda bir dış ödemeler açığı veya fazlasıdır. Çünkü teori, mal ve hizmet akımlarının yanı sıra uluslararası sermaye akımlarını da kapsamaktadır (Savaş, 2016: 282).

Sabit kur sisteminin uygulandığı ekonomilerde, ödemeler bilançosunun fazla vermesi, bu ülkedeki döviz rezervlerinde meydana gelen artışın göstergesidir. Merkez bankası, döviz kurunda meydana gelebilecek olan kur düşüşünü engellemek amacıyla ya ekonomiye yerel para arzında bulunacaktır ya da piyasada bulunan döviz alacaktır. Piyasadaki para arzında meydana gelen artışa karşın para talebi sabit kaldığından dolayı para arzı artışı, ithalatı cazip hale getirir ve bu sayede bilançoda ortaya çıkan fazlalık ortadan kalkar. Bilançoda ortaya çıkan açık

durumundaysa resmi döviz rezervlerinde azalma meydana gelecektir. Merkez bankası bu azalma karşısında döviz satışı yoluyla ulusal para emisyonunu azaltır ve bu yolla ithalat ve toplam tüketimde azalma meydana gelmesini sağlayarak dış açığı giderir. Dalgalı döviz kurumda ise döviz piyasasına merkez bankası tarafından müdahale yapılmasına gerek yoktur. Bilançoda ortaya çıkacak olan dengesizlikler, kendiliğinden ortadan kalkacaktır.

2.5.5.Dönemlerarası Yaklaşım

Dönemlerarası Yaklaşım, Keynes tarafından ortaya atılan: “Tüketim cari gelirin bir fonksiyonudur” görüşünden hareketle Irving Fisher’in, tüketimin dönemler arası gelirin bir fonksiyonu olarak tanımlaması esasına dayalıdır. Dönemlerarası Yaklaşım’ın temeli, ödemeler dengesinin sağlanması, ileriye dönük dinamik yatırım ve tasarruf kararlarının sonucu düşüncesine dayanmaktadır. Irving Fisher’in, tüketim fonksiyonunu temel alan yaklaşıma Buiter (1981), Sachs (1981), Obstfeld (1982), Svensson ve Razin (1983) katkıda bulunmuşlardır (Obstfeld ve Ragoff, 1994: 2).

Dönemlerarası Yaklaşım’a göre rasyonel davranan bireyler, gelecekte daha fazla tüketim için bugünkü tüketimlerini azaltarak tasarruf etmek zorundadırlar. Şayet gelecekte daha fazla gelir elde edebileceklerini düşünüyorlarsa tüketimlerini artırabilirler. Modelde cari denge, bireylerin tüketim ve tasarruf tercihlerine göre oluşmaktadır (Bavaoğlu, 2005: 7-8).

Sürekli Gelir Hipotezi’ne göre, dışa açık küçük bir ekonomide ortaya çıkan geçici arz ve talep şokları, ulusal tasarruflar ve cari işlemler hesabında dalgalanmalara neden olurken; kalıcı şoklar ise cari işlemler hesabında etki meydana getirmemektedir. Dönemler Arası Yaklaşım’a göre, cari işlemler hesabında görülen hareketler ikiye ayrılabilir: Bunlardan ilki iktisadi bireylerin zaman tercih oranıyla dünya reel faiz oranı arasındaki farklılıklardan kaynaklanan tüketim kayması unsuru, ikincisi ise ekonomide karşılaşılan geçici şoklar nedeniyle tüketim harcamalarındaki dalgalanmaları azaltan tüketim düzeltici unsurdur. Cari işlemler açığının sürdürülebilirliğine yönelik çalışmalarda genellikle cari işlemler hesabının tüketimdeki dalgalanmaları gideren bir unsur olduğu belirtilmekle ve cari işlemler hesabının tüketim düzeltici unsuruna vurgulanmaktadır (Tunalı, 2008: 164-165).

Örnekle açıklamak gerekirse Türkiye’de doğalgazın çıkartılması ve üretim sürecine kazandırılması, ülke milli gelirini artıran bir gelişme olarak düşünülebilir. Ancak doğalgazın çıkarılması ve ekonomiye katkı sağlayacak hale getirilmesi için yatırımlara ihtiyaç duyulacaktır. Bu yatırımların kaynağı ya borçlanılarak ya da tüketimleri azaltılarak tasarruf

miktarının artırılmasıyla oluşturulacaktır. Eğer gelecekte milli gelire katkı sağlayacağı şeklinde bir beklenti varsa tüketimleri azaltmak yerine borçlanma yolunun seçilmesi sonucunda oluşan cari açık, ülke ekonomisi için risk yaratmayacaktır (Obsfeld ve Ragoff, 1994: 12).

2.6.Ekonomik Büyüme Kavramı

Bir ülkede üretilen mal ve hizmet miktarında zamanla meydana gelen artışa, ekonomik büyüme adı verilmektedir. Ekonomik büyüme, reel GSYH'nin zaman içerisinde sürekli olarak artışını ifade etmektedir. Ekonomik büyüme, belirli bir ülke sınırları içerisinde yaşayan insanların, yaşam standartlarının sürekli olarak yükselmesinin tek yoludur. Bu sebepten dolayı tüm ülkelerin temel makroekonomik gayelerinden biri de ekonomik büyümeyi gerçekleştirmektir.

Ekonomik büyüme kavramının daha anlaşılır hale gelebilmesi için bazı kavramları açıklamakta fayda vardır. Bunlar, gayri safi yurtiçi hâsıla (GSYH), gayri safi milli hâsıla (GSMH), safi milli hâsıla (SMH), milli gelir (MG) ve kişi başına düşen milli gelir (KBMG)'dir. GSYH, belirli bir ülkenin sınırları içerisinde, belirli bir dönemde kendi vatandaşları ve kendi ülkesindeki yabancılar tarafından üretilen tüm nihai mal ve hizmetlerin parasal değeridir. GSMH ise, belirli ülke ekonomisinin kendi vatandaşlarının belirli bir dönemde yurtiçinde veya yurtdışında ürettikleri tüm mal ve hizmetlerin piyasa değeridir. GSMH hesaplaması yapılırken bir önceki dönemden kalan sermaye malları da hesaplama dâhil edilmekte ancak bu mallara ait aşınma ve yıpranma payını gösteren amortisman değeri atlanmaktadır. Bu durum da geçerli dönem için ülkenin reel üretim gücünün net bir biçimde gözlemlenmesini engellemektedir (Yıldırım ve Karaman,2012:53). Kişi Başına Milli Gelir ise ilgili ülkenin milli gelirinin o ülkenin nüfusuna bölünmesi sonucunda her bir bireye düşen gelirdir (Ünsal, 2011: 55-57).

Gerçek ekonomik büyüme, enflasyon etkisinden arındırılmış sadece mal ve hizmette meydana gelen artışla beraber fert başına düşen milli gelir miktarındaki artıştır. Fert başına düşen milli gelir arttıkça refah düzeylerinde de iyileşmeler meydana gelmektedir (Berber, 2011).

Ekonomik büyüme, kavramsal olarak ele alınırken kalkınma kavramı ile karıştırılmamalıdır. Ekonomik büyüme, sayısal ifade olarak ülke nüfusunda, iş gücünde ve üretime katılan fonksiyonlarda meydana geleni artışı ifade eder (Kaynak, 2011: 170). Kalkınma ise üretim ve kişi başına ulusal gelirin artırılmasıyla birlikte ekonomik ve sosyokültürel

yapısının da değiştirilmesi anlamına gelmektedir (Savaş'tan [1979] aktaran Tolunay ve Akyol, 2006: 118).

2.7. Ekonomik Büyümenin Hesaplanması

Ekonomik büyüme hesaplanırken ortalama büyüme hızı göz önünde bulundurulur. Ortalama büyüme hızı, reel GSYH'de uzun dönemde ortaya çıkan yıllık ortalama artış hızı olarak tanımlanabilir. Ortalama büyüme hızı aşağıda belirtildiği şekilde hesaplanmaktadır (Ünsal, 2011: 15):

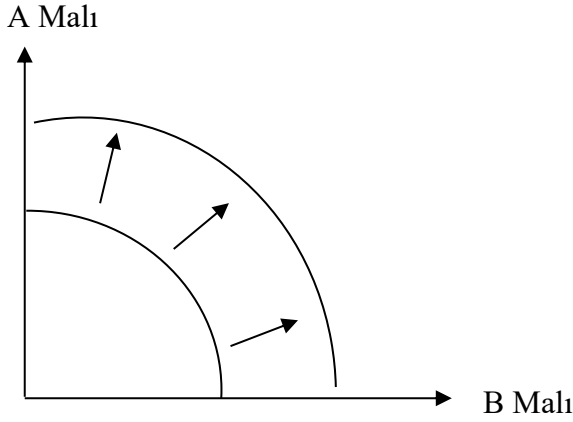
$$g = \left[\frac{\text{dönem sonu reel GSYH}}{\text{dönem sonu reel GSYH}} \right]^{1/n} - 1 \quad (2.9)$$

Ekonomik büyüme, bazen yıllık olarak hesaplanmaktadır. Burada kullanılan yıllık büyüme hızı ölçütü ise şu şekilde hesaplanmaktadır (Ünsal, 2011: 15);

$$t \text{ yılındaki büyüme hızı} = \frac{\text{GSYH}_t - \text{GSYH}_{t-1}}{\text{GSYH}_{t-1}} \times 100 \quad (2.10)$$

Ekonomik büyümenin nasıl meydana geldiğini üretim imkânları eğrisiyle de gözlemlemek mümkündür. Üretim imkânları eğrisiyle bir ekonomide teknoloji ile üretim faktörleri değişmezken, üretim faktörlerinin tam olarak ve etkin kullanımıyla gerçekleştirilecek en yüksek mal ve hizmet bileşimlerinin gösteren noktaların geometrik yeri olarak tanımlanır. Ekonomide yalnızca iki mal (A malı ve B malı) üretildiği prensibi çerçevesinde oluşturulan üretim imkânları eğrisi, artan fırsat maliyetlerinden dolayı orijine iç bükey olarak çizilir. Bu durum, bir birim daha fazla A malı üretebilmek için B malı üretiminden giderek ve artan oranda vazgeçmeyi ifade eder. İlgili bu fırsat maliyetine, Marjinal Dönüşüm Oranı (MRT)'da denilmektedir. $MRT = \frac{\Delta B}{\Delta A}$ şeklinde ifade edilmektedir. Potansiyel reel GSYH'de meydana gelen yıllık artış oranı, üretim imkânları eğrisinde ne kadar sağa kayma meydana geldiğini göstermektedir. Yani toplumun sahip olduğu sınırlı kaynakların artışı ve teknolojilerinde meydana gelen artışların sonucunda üretim kapasitesinin arttığının ve teknolojinin gelişmesine bağlı olarak reel GSYH düzeyinin yükselmesi sonucunda, üretim imkânları eğrisinin Şekil

1'deki gibi sağı kayması, aynı zamanda ekonomik büyümeyi de ifade etmektedir (Taban, 2018: 4-5).

Şekil 1: Üretim İmkânları Eğrisi ve Ekonomik Büyüme

2.8.İktisadi Büyüme Modelleri

Temel olarak iktisadi büyüme modellerini, 7 ana başlığa ayırmak mümkündür. Bunlar:

- Klasik Büyüme Teorisi,
- Karl Marx Büyüme Teorisi,
- Keynesyen Büyüme Teorisi,
- Schumpeter Büyüme Teorisi,
- Post-Keynesyen Büyüme Teorisi,
- Neoklasik Büyüme Teorileri,
- İçsel Büyüme Teorileri.

Klasik Büyüme Teorisyenlerinden Adam Smith, büyümenin kaynağını işbölümü olarak belirtmiştir. David Ricardo ve Thomas Robert Malthus ise büyümenin kaynağını, artık değerin yatırıma dönüşmesi olarak belirtmişlerdir. Klasik Büyüme Teorisi savunucuları, büyümenin sınırlı olduğu görüşüne sahiptirler. Karl Marx, büyümenin kaynağı olarak sermaye birikimini göstererek kapitalist süreçte kâr oranlarının düşüşü nedeniyle sınırlı bir büyüme sağlanacağını savunmuştur (Sabbağ, 2019: 39-46). Keynes, büyümenin kaynağını belirtirken talep ve tüketim ağırlıklı bir model oluşturmuş, ilgili modelde beşeri sermayeyi ve teknolojiyi ihmal ederek eksik istihdamda ekonomik dengeye ulaşılacağını savunmuştur. Schumpeter, büyümenin kaynağı olarak yenilikleri göstermiş ve büyümenin kararsız özelliğine vurgu yapmıştır (Berber ve Bocutoğlu, 2006: 52).

Post-Keynesyen görüşe göre büyümenin kaynağı yenilikler olarak belirtilmişlerdir. Neoklasik (Solow) Büyüme Modeli savunucuları, büyümenin kaynağı olarak dışsal olan nüfus ve teknolojik gelişmeler olarak belirtmişlerdir. Neoklasik Büyüme Modeli'ne göre, teknolojik gelişmenin olmaması sebebiyle geçici büyüme sağlanmaktadır. İçsel Büyüme Teorileri savunucularına göre ise büyümenin kaynağı, fiziki ve beşeri sermaye, teknoloji, kamu sermayesi ve mali araçlardır (Berber ve Bocutoğlu, 2006: 52).

2.8.1.Klasik Büyüme Teorileri

2.8.1.1.Adam Smith'in Büyüme Modeli (1723-1790)

Adam Smith tarafından geliştirilen büyüme modeli temel olarak “iş bölümü” kavramı üzerine kurulmuştur. Smith'e göre iş bölümü, hem firmalar arasındaki işbölümünü hem de firma içerisindeki iş bölümünü kapsamaktadır. İş bölümünün emeğin verimliliği olarak tanımlayan Adam Smith, iş bölümü sonucunda ortaya çıkan verimliliği üç temel sebebe dayandırmaktadır. İlk olarak her bir işçi, kendi işi ile ilgili olacağından bu durum uzmanlaşmaya, ikinci olarak uzmanlaşmanın beraberinde getireceği iş becerisi artışına ve son olarak beraberinde zaman tasarrufu gerçekleşecektir. Smith artan uzmanlaşmanın beraberinde daha kısa sürede tamamlanan işler neticesinde, yeni makinelerle işçi verimliliklerinin daha da artacağını savunmuştur (Özel, 2012: 70).

Adam Smith, ekonomik büyüme açısından vurguladığı diğer nokta ise sermaye birikimidir. Smith, iş bölümünün sonucunda sermaye birikiminin ortaya çıktığını savunmuştur ve işbölümü sonucunda artan yeteneklerin beraberinde teknolojik ilerlemenin sağlanmasına ve sermaye artışına sebep olacağını savunmuştur. Smith'in, ekonomik büyüme üzerine vurgu yaptığı ikinci nokta ise sermaye birikimidir. Smith'e göre, sermaye birikimi iş bölümünün bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. İş bölümünün yeteneği artırması ve buna bağlı olarak teknolojik ilerleme sağlanabilmesi, sermaye artışına da sebep olacaktır. Bu açıdan da milli gelirde artış meydana gelerek ekonomik büyüme meydana gelecektir. Smith, bu büyümenin sonsuz olmadığını belirtir ve belirli büyüme sonucu ülkenin zenginlik aşamasına ulaşmasıyla büyümenin durağanlaşacağını savunmuştur (Smith, 2006: 11-14).

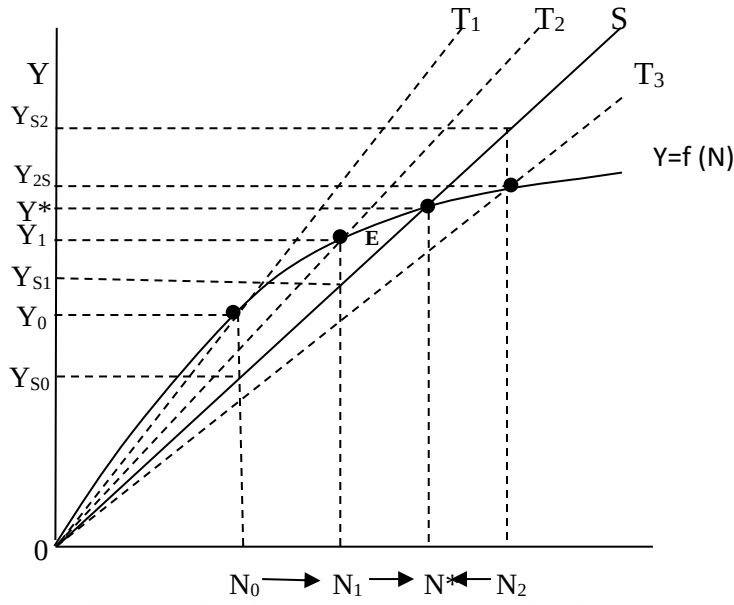
2.8.1.2.Malthus'un Büyüme Modeli

Thomas Robert Malthus, 1798'de yayınladığı “Nüfusun Prensipleri Üzerine Bir Deneme (An Essay on the Principle of Population)” adlı eserinde nüfus hareketleri üzerine eğilmiştir. Malthus; elverişli koşullar dâhilinde nüfusun, temel gıda maddelerinin artışından

daha yüksek oranda artacağı ve bunun sonucu olarak da kişi başına düşen besin miktarının azalacağı varsayımında bulunmuştur. Malthus, 1803 yılında aynı eserine eklemeler yapmıştır. Bu eklemeler sonucunda ise dengeyi sağlamada izlenilecek yöntem olarak insanların ileri yaşlarda evlilik gerçekleştirerek doğum oranında azalış meydana getirilmesiyle aşılabileceğini fakat bu yöntemin ahlak dışı olduğunu belirtmiştir Malthus'a göre, serbest bırakılması durumunda nüfus, her yirmi beş yılda bir artacaktır. Bu durum ise nüfus-gıda maddeleri arasında dengesizliğe neden olacaktır. Bu dengesizlik sonucu bazı fertler hayatlarını kaybedecek ve dengeye ulaşılabilecektir (Güneş, 2009: 134). Ancak 50'li yıllardan sonra nüfus artışı beraberinde getirdiği teknolojik gelişim ve sermaye stokundaki artışlarla birlikte aksine olumlu bir etkiye sebep olmuştur (Telatar ve Terzi, 2010: 199).

Malthus, Azalan Verimler Kanunu'na dayanarak geliştirdiği teorisine göre gıda ürünlerinde meydana gelen artışın, nüfus artışından fazla olacağını belirtmiş ve yine bu yasa çerçevesinde sermaye malları ve üretim çeşitleri, toprağın veriminde belirli bir düzeye kadar artış meydana getirecektir. Marjinal düzeye eriştikten sonra ise ekstra sermaye mallarının kullanılması, verim artışına neden olmayacaktır. Malthus, nüfus ve ücret seviyesi arasında da bir ilişkinin varlığından söz eder. Nüfusta meydana gelen artış, emeğin arzında da artış meydana getireceğinden ücretlerde azalmaya neden olacaktır ve bu azalış asgari geçim düzeyinin altına düşene kadar, yani en dip seviyeye kadar inecektir. Bu seviyeden sonra sefalet sonucunda ölüm oranlarında ve hastalık oranlarında artış meydana geleceğinden emek arzı oranı düşerek ücretler yeniden yükselme meydana gelecektir (Berber, 2006 :60-64).

Malthus' un büyüme modelinde dengenin nasıl oluştuğu da Şekil 2'de gösterildiği üzere şöyle açıklanabilir.

Şekil 2: Malthus'un Büyüme Modelinde Denge

Kaynak: Ünsal, 2007: 55.

Orijinden geçen 0S doğrusu, nüfus büyüme haddini sıfır kılan kişi başı hasılayı ifade etmektedir. 0S doğrusu üzerinde yer alan her noktada hâsıla (Y) ile nüfus (N) büyüklükleri arası oran Y_s oranına eşittir. Malthus tarafından açıklanan ilgili büyüme modelini daha net bir biçimde açıklayabilmek için nüfusun başlangıçta N_0 seviyesinde olduğu varsayımı altında hareket edeceğiz. Böyle bir durumda çıktının Y_0 olmasına karşılık nüfusun büyüme haddini sıfıra eşitleyen çıktı düzeyi ise Y_{s0} kadardır. $Y_0 > Y_{s0}$. Fert başına hasılayı ifade eden Y_0/Y_{s0} değeri kişi başına hasılayı ifade eden $Y_s = Y_{s0}/N_0$ değerinden büyüktür. Bu durumun göstergesi olarak ise OT_1 doğrusunun 0S doğrusundan daha dik olması olarak gösterilebilir.

OT_1 doğrusunun 0S doğrusundan daha dik olması durumu bizlere ölüm haddi < doğum haddi yani, nüfus artışı durumunu ifade etmektedir. Ortaya çıkan bu nüfus artışı sonucunda nüfus, N_0 düzeyinden N_1 düzeyine yükselir. Bu durumda hâsıla Y_0 'dan Y_1 'e doğru artış gösterir. Bu artış sonucunda, $Y_s > Y_{s1}$ durumu yine karşımıza çıkmaktadır. Yani, $Y_1/N_1 > Y_s = Y_{s1}/N_1$. OT_2 kesikli doğrusunun 0S doğrusundan daha dik olmasıyla da ifade edilebilen bu durum, ölüm haddinin doğum haddinden yine küçük olmasına ve dolayısıyla da nüfusun büyüme hızının yine pozitif olmasına, buna bağlı olarak da nüfus artışı meydana gelmesine yol açar. Bu sürecin sonunda ise Nüfus ve çıktı, sırasıyla N^* ve Y^* denge seviyelerine yükselir. $Y_s = N^*/Y^*$. Şekilde gösterildiği üzere başlangıçta nüfusu N^* seviyesinin altında olan N_1 seviyesinde değil de N^* seviyesinin üzerinde yer alan N_2 seviyesinde de inceleyebiliriz. Böyle bir durumda çıktının Y_2

olmasına karşılık nüfusun büyüme haddini sıfıra eşitleyen çıktı düzeyi ise Y_{S2} kadardır. $Y_2 < Y_{S2}$. Fert başına hasılayı ifade eden Y_2/Y_{S2} değeri kişi başına hasılayı ifade eden $Y_S = Y_{S2}/N_2$ değerinden küçük olması durumunu ifade eder. OT_3 kesikli doğrusu şekilde de görüldüğü üzere OS doğrusundan daha yatık bir haldedir. Bu durum ölüm haddinin doğum haddinden daha büyük olduğunu, negatif nüfus büyüme hızını ifade etmektedir. Bunun sonucu olarak ise N_2 seviyesindeki nüfus N^* denge seviyesine, Y_2 düzeyindeki çıktı düzeyi ise buna bağlı olarak Y^* denge düzeyine geriler. Malthus'a göre, nüfusun geometrik hızla, çıktının ise aritmetik hızla artması, ekonominin nüfus büyüme hızını sıfıra eşitleyen ve birey başına çıktı düzeyinde dengeye gelmesini sağlar. Bu gibi istikrarlı denge çıktı düzeyi ise minimum yaşama düzeyine eşdeğerdir. Özetle, analize göre ülkeler yoksulluğa mahkûmdur (Ünsal, 2007: 54-56).

2.8.1.3. David Ricardo'nun Büyüme Modeli (1772-1823)

David Ricardo, iktisadi büyüme ile ilgili olarak geliştirdiği fikirlerini "Politik Ekonomi ve Vergilendirmenin İlkeleri (On The Principles of Political Economy and Taxation)" (1817) adlı eserinde açıklamıştır. David Ricardo, emek ile sermaye konularında azalan verimler yasası üzerinde dururken; Adam Smith ise emek için artan verimler, sermaye için ise azalan verimler üzerinde durmuştur. Gerek David Ricardo'nun gerek Adam Smith'in modelleri temelde ekonomik durgunluk dönemine girilen ve Malthus tarafından geliştirilen nüfus kuramına dayandırılmaktadır. David Ricardo'nun ilgili eserinde vurguladığı faktör ise emek faktörüdür. Emek faktörünün, malların üretimlerindeki maliyetleri belirleyici etkiye sahip olduğunu vurgulayan Ricardo, gelirin dağılımını ise ücret, faiz, rant ve kâr olarak belirtmiştir (Karakayalı, 2007: 36).

Ricardo, büyümenin belirleyicisinin kâr ve ücret olduğunu öne sürmüş ve ücretin düşük, karın ise yüksek olması durumunda büyümenin hızlanacağını savunmuştur (Mert, 2017: 138).

Ricardo'ya göre nüfusta meydana gelen artış, beraberinde toprak sahiplerinin rant gelirlerini artırarak zamanla daha verimsiz/daha az verimli aynı zamanda daha uzak topraklar ekim alanı olarak açacaktır. Fakat ücret ve faiz, pozitif fakat minimum düzeylere kadar azalış gösterecektir. Bunun sonucu olarak da kâr sıfıra kadar düşecek ve dahası negatif değer alacaktır. Bunun sonucunda da yatırımlar ve üretim duracaktır (Karakayalı, 2007: 87-89).

Ricardo modeli olarak tanımlanan Klasik Büyüme Teorisi, bazı temel varsayımları içermektedir. Bunlar kısaca, sanayi alanında ortaya çıkan teknik ilerlemenin, tarım alanında ortaya çıkan teknik ilerlemeden çok daha hızlı olduğu, veri olarak ele alınan unsurların, üretim

fonksiyonu ve üretim teknolojisi olduğu, ekonominin tam istihdamda olduğu, sermaye birikiminin uyarıcı faktörünün kâr olduğu, işçilerin hayatlarını, çalışmalarının sonucunda elde ettikleri ücretler ile sağladığı gibi sıralanabilirler (Savran, 1997: 7-23).

Ricardo, değer teorisi üzerine yoğunlaşmıştır. Teorilerdeki mevcut hataların, değer kavramıyla ilgili farklı yorumlardan kaynaklanmadığını savunmuştur. Ricardo'ya göre, değer belirleyici üç unsur vardır. Bunların birincisi faydadır. Bir malın değişim değerine sahipliğini fayda sağlamasına bağlayan Ricardo, kullanım değeri bulunmayan malların değişim değerinin de olmayacağını savunmuştur. İkinci unsur ise malın kıtlık düzeyidir. Söz konusu malların çoğaltılma durumları söz konusu ise bu tür malların bolluk derecesine sahip olduğunu savunmuş ve eklemiştir, faydalılık ile kıtlık derecesi bulunan mallar için değer belirlemek, doğru ve yeterli değildir. İşte bu nedenle üçüncü ve son olarak birinci ve ikinci unsurları malı üretimi sırasında sarf edilen emek faktörüne bağlayarak Smith'ten farklı herhangi malın değerini ücretin, kâr ve rantın etkilemeyeceğini savunmuştur (Küçükkalay, 2011: 224-226).

2.8.2.Karl Marx'ın Büyüme Modeli (1818-1883)

Marx, azalan verimler düşüncesine olumlu yaklaşmamaktadır. Kapitalizmi karmaşık bir genişleme sistemi olarak tanımlamaktadır. Kapitalistlerin, gittikçe fazla sermaye biriktirme amaçları doğrultusunda bir yarışa giriştiklerini, bunun da üretimde ölçek ekonomisinden kaynaklı olduğu düşünülmektedir. Marx'a göre üretim ölçeği büyüdükçe kapitalist girişimle o derece etkili olacak ve her kapitalistin sermaye stokunu bir yatırım döngüsüyle artırmaya yönelteceğini ileri sürmüştür. Marx'ın değindiği diğer önemli nokta ise temelini emek değer teorisinin oluşturduğu, artık değer ve sömürü kavramıdır. Bu kavramın temelinde ise bir toplumda işçi kesiminin tüm ürünün kendi kendilerine yetecek geçim seviyesi ve çalışmalarını sürdürmek amacıyla gerekli olan araçları geçtiği durumda, artığın meydana gelmesidir (Yeldan, 2010: 181-182).

Marx'ın büyüme modelinde, büyüme hızını belirleyen üç önemli oran vardır.

- 1) Artı Değer Oranı s/v , ($a = s / v$) (2.11)
- 2) Kar Oranı $s/(c+v)$, $k = s / (c+v)$ (2.12)
- 3) Sermayenin Organik Bileşimi c/v , ($b = c / c+v$). (2.13)

(s) artık değer olarak ifade edilen ve işçiye ödenmeyen ücreti, (v) işçiye ödenen ücreti, (c) sabit sermayeyi, (a) artı değer oranını ve (k) kâr oranını simgelemektedir. Büyümeyi

belirleyen kâr oranı, artık değer oranı ve sermayenin birleşimini ifade ettiğinden denklem şu şekilde de yazılabilir;

$$k = s/(c+v) \quad (2.14)$$

Artık değer oranının sabit olduğu varsayımı altında, bu süreçte teknolojik yenilikler sebebiyle sermayenin doğal bileşimi (c/v), kar oranının düşmesine sebep olur. Kar oranı=0 durumundaysa yeni yatırımlar meydana gelmeyecektir ve ekonomi bir buhrana doğru sürüklenecektir. Bunun tersi durumda ise yani gayri safi yatırımlarda ortaya çıkacak olan artışların beraberinde, üretimde kullanılan tekniklerin değişimi ile c/v oranının artması ve emekteki verimin artması, iktisadi büyümeyi gerçekleştirecektir. Sıfır olduğu durumda, yeni yatırımlar meydana gelmeyecek ve ekonomik buhrandan kaçılmayacaktır. Gayri safi yatırımda, meydana gelen artışla birlikte üretim yönteminin değişerek sermayenin organik bileşiminin yükselmesi ve emek veriminde meydana gelen artış, iktisadi büyümeyi sağlayacaktır (Aksu, 2013: 27-28).

2.8.3.J.M.Keynes'in Büyüme Modeli

Keynes doğrudan büyümeden ziyade, durgunluk içerisindeki ekonomileri bulunduğu noktadan kurtarma çabasında çalışmalar yapmış ve bunun için yapılması gereken ise talep genişletilmesidir. İlerleyen yıllarda Keynes'in fikirleri ışığında, Horrod Büyüme Modeli gibi Keynesyen büyüme modelleri geliştirilmeye çalışılmıştır (Özsağır, 2008: 14). Keynes ekonomideki aksaklıkları, harcamaları hareketlendirerek talep yönlü bir politika ile ortadan kaldırılabileceğini savunmuş ve talep ve tüketim kavramları üzerine yoğunlaşmıştır (Kazgan, 1993: 210).

2.8.4.Schumpeter'in Büyüme Modeli

Schumpeter'in yaratıcı yıkım düşüncesine dayanan büyüme modeli, ürün ve süreç yeniliklerinin ekonomik büyümeye üzerindeki etkileri temeline dayanmaktadır. Schumpeter Büyüme Modeli'ne göre, kar veya faydalarını maksimize eden firma veya tüketicilerin davranışlarının sonucunda ortaya çıkan buluş, kullanılan yeniliklere dayanır (Kaynak, 2015: 233-234)

Schumpeter, yeniliklerin kapsadığı beş durumu şu şekilde ifade etmiştir (Schumpeter, 1964: 62-74);

1. Yeni bir malın veya mevcut bir malın yeni bir çeşidinin üretilmesi
2. Yeni bir üretim tekniği kullanılması

3. Yeni pazar bulunması
4. Yeni hammadde veya yarı mamul kaynağına erişilmesi
5. Bir endüstrinin yeniden organize edilmesi

Schumpeter ekonomik büyümeyi gerçekleştirmenin yolu olarak sermaye birikimini değil yenilikleri esas alarak iktisadi büyümenin bu şekilde gerçekleşeceğini öngörmüştür. Ekonomik Büyüme Teorisi (1934) isimli çalışmasında, belirli birleşimlerin meydana getirilmesine girişim, bu birleşimlerin fonksiyonunu ortaya çıkartacak olan şahısları ise girişimci olarak tanımlamıştır. Schumpeter'e göre girişimci, iktisadi anlamda değişikliği sağlayabilecek tek aktördür. Ayrıca Schumpeter, icatları yeniliği somut hale getiren dışsal bir faktör olarak tanımlarken girişimcinin sahip olduğu yenilikçi kapasiteyi ise iktisadi gelişmenin içsel faktörü olarak tanımlamıştır.

Schumpeter'in Kapitalizm, Sosyalizm ve Demokrasi (1942) isimli kitabında, iktisadi kapitalizmin etkisi altında kalan ve sürekli değişimin başlangıcı olan bir girişimcinin iktisadi veya psikolojik dürtülerle bir yenilik ortaya atmasıyla başlar. Yeniliği ilk olarak ortaya atan girişimci ise bu durumda o yenilikte monopolcü durumdadır. Monopolcü konumda iken kar elde eden girişimci için ise bu durum sürekli değildir. Çünkü zaman içerisinde farklı bir girişimci, aynı dürtülerle aynı kulvarda farklı bir yenilik ile monopolcü konuma gelir. Bu durum özetle kapitalizmin, yenilikler sayesinde eski mal ve endüstrilerin yıkılarak yerlerine yeni endüstri ve malların ortaya çıktığı, sürekli bir yıkım-yapım halini alır. Bu durum ilgili eserde yaratıcı yıkım olarak tanımlanmıştır (Schumpeter, 1964: 62-74). Bu yaratıcı yıkım kavramı ise Schumpeter'in Büyüme Teorisi'nin temelini oluşturmaktadır ve bu süreç sürekli olarak kendini sürdürecektir.

2.8.5.Harrod-Domar Büyüme Modeli

Harrod tarafından 30'lu yılların sonlarında ortaya atılan ve günümüz büyüme iktisadının temelini meydana getiren bu yaklaşım, Keynes'in yatırımları tek yönlü olarak sadece gelirden bağımsız, talep yaratan bir harcama olmasının yanı sıra üretim ve çıktı kapasitelerini yaratmasıdır. Keynes tarafından göz ardı edilen yatırımların talep ile kapasite ortaya çıkarma taraflarının birlikte incelenmesiyle ortaya çıkmıştır. Yani Harrod, yatırımın toplam talebe ilave olarak sermaye birikimine etkisine de değinmiştir (Akyüz, 1980: 245).

Model, ekonominin istikrarlı bir büyümeyi yakalaması için, toplam arz ve toplam talebin sürekli olarak eşit olmasını sağlayan bir büyüme hızına erişmesi gerektiğini

savunmaktadır. Harrod doğal büyüme oranı kavramını da ortaya çıkarmıştır. Harrod’a göre, ülkede bulunan bütün üretim faktörleri ekonominin arz düzeyini meydana getirmektedir. Tüm imkânların kullanılması vasıtasıyla meydana gelen büyüme oranını da doğal büyüme oranı olarak adlandırmaktadır. Bu seviye, ekonominin ulaşabileceği maksimum büyüme oranı olarak da tanımlanabilir. Bu oranda meydana gelecek artışlar, beşeri ve teknolojik artışlara bağlanmıştır. Ekonominin gerekli büyüme hızıyla büyüdüğü varsayımı çerçevesinde ekonomi gerekli olan büyüme hızı ile büyümektedir. Belirli bir zaman sonrasında büyüme hızı zirve seviyesine ulaşacaktır. Böyle bir ortaya çıkan büyüme hızı mecburen gerekli büyüme hızının alt seviyesine gerileyerek çok fazla üretime geçilecek ve ekonomi, tersine bir hızla denge düzeyinden uzaklaşacaktır (Akiş, 2019: 89-91).

Harrod-Domar Modeli, bazı eleştiriler ile karşı karşıya kalmıştır. İlk olarak Marx, Ricardo ve Malthus için önemli bir yere sahip olan emek değer teorisini değil de onun yerine sermaye-değer teorisini temel almasıdır. Modelde sadece sermayenin üretim faktörü olarak ön plana alınması ve teknolojik gelişme, işgücü verimliliği gibi bazı faktörlerin göz ardı edilmesi de eleştiri konusu olmuştur (Taban, 2018: 66).

2.8.6.Solow Büyüme Modeli

1956 yılında Solow tarafından yayınlanan “A Contribution to the Theory of Economic Growth” adlı makalede ülkelerin zenginlik ve yoksulluk düzeyleri arasındaki farklılığı teorik olarak açıklamak için bir model oluşturmuştur. Neo Klasik Büyüme Teorisi temel olarak 3 ana varsayım üzerine kurulmuştur. Bunlar, tüm girdilerin belli bir seviyede artması sonucu çıktının da aynı düzeyde arttığı ölçeğe göre sabit getiri, dışsallıkların olmaması ve tam rekabet koşullarıdır (Solow, 1956: 65-68).

Modelde ekonomik büyüme, teknoloji değişmezken kullanılan üretim faktörleri miktarında artış meydana gelmesini, üretim için kullanılmakta olan faktörler değişmezken teknolojiye ilerlemeyi, üretim faktörlerindeki arzın artmasının yanı sıra teknolojiye de ilerlemeyi ortaya çıkarmaktadır (Parasız, 2003: 840).

Modeldeki temel bazı varsayımlar şu şekildedir (Atamtürk, 2007: 90-91);

1. Kapalı ekonomi varsayımı bulunur.
2. Devlet ekonomiye çok az müdahalede bulunur.
3. Teknolojik gelişme dışsaldır.
4. Tasarruf oranında meydana gelen artış durağandır. Büyüme hızını etkilemez.

5. Nüfusta meydana gelen artış hızı sabit ve dışsaldır.
6. Beşeri sermayede meydana gelen üretimler, göz ardı edilerek sabit bir sermaye hâsıla oranı temeline dayanır
7. Üretim faktörlerinde ölçeğe göre azalan üretim teknolojisi varken üretim fonksiyonu için ise sabit getirili bir üretim teknolojisi mevcuttur.

Modelin temel amacı tasarruf, sermaye birikimi ve büyüme arasındaki ilişkiyi açıklamak olduğu için nüfus ve üretim teknolojisi sabit kabul edilerek açıklamalar yapılacaktır. Bir diğer önemli nokta ise çıktının, emek ve sermaye girdilerine bağlı olarak değişmesidir (Ünsal, 2007: 621-622).

$$Y=F(K,L) \quad (2.15)$$

Üretim fonksiyonunda Azalan Marjinal Verimler Yasası geçerlidir. Bu bağlamda emek miktarı veri iken sermaye miktarında meydana gelecek her bir artışın ve çıktıda ortaya çıkacak artışın, gittikçe azalacağı veya sermaye miktarı veri iken emek miktarında meydana gelen artışın, her ek birim emeğin çıktıda ortaya çıkaracağı artışın gittikçe azalacağı varsayımı geçerlidir. Modelde, ölçeğe göre sabit getiri varsayımı geçerlidir.

Solow Büyüme Modeli'ne göre, ülkelerin birbirleri arasında ortaya çıkan gelir farkının bir nedeni de tasarruf-yatırım haddidir. Teoriye göre tasarruf-yatırım haddi büyük olan ülkeler diğer ülkelere göre daha fazla yüksek durağan durum, işçi başına sermaye ve haliyle daha yüksek bir durağan durum işçi başına gelir seviyesine sahiptirler. Ayrıca aynı durumun, nüfus için geçerli olduğu düşünülmektedir. Yani nüfus artış oranının düşüklüğü, daha düşük durağan durum, işçi başına sermaye ve daha düşük işçi başına gelir seviyesine sahiptir (Taban, 2018: 72-80).

Modele göre, durağan durumda olmayan bir ekonominin o yöne doğru yönelmesi durağan duruma yakınsama olarak adlandırılmaktadır. Yakınsamanın olmadığı durumlarda geride olan ülkeler, yoksul kalmaya devam edeceklerdir. Yapılan araştırmalar göstermektedir ki yoksul olarak başlayan ülkeler, zengin ülkelere daha hızlı bir biçimde büyümektedir. Bunun sebebi de farklı ülkelerin farklı durağan duruma ulaşmalarından dolayıdır (Mankiw, 2017: 252-253).

Solow'a göre, ekonomik büyümenin temel nedeni teknolojik olarak ilerlemenin sağlanmasıdır. Teknoloji barındırmayan büyümenin varlığını kabul etmeyen bu teoriye göre teknolojik ilerleme dışsal bir etkidir. Normalden farklı olarak teknolojinin firmalarca değil

kamu kesimi tarafından sağlandığını ve bu teknolojik gelişmenin de finansman kaynağının vergiler olduğunu, bundan dolayı, firmaların bu teknolojiye sıfır maliyetle eriştiğini ifade eder ancak bu durum, gerçek hayatla çelişmektedir (Ünsal, 2007: 230-231).

2.8.7.İçsel Büyüme Modelleri

80’li yılların ortasında Paul Romer ve Robert Lucas tarafından teknolojinin dışsal bir değişken olduğu varsayımı sorgulanmaya başlamıştır. Bu sorgulama Romer ve Lucas tarafından iki yönde gelişir. Robert Lucas (1988), beşerî sermaye kavramından hareketle bir içsel büyüme teorisi meydana getirir. Paul Romer (1986, 1990) ise teknolojik değişimin beşerî sermayenin yanı sıra araştırma geliştirme (AR-GE)gayretlerinin de bir fonksiyonu olduğunu ifade ederek araştırma - geliştirme ağırlıklı bir içsel büyüme teorisi ortaya atar (İnal, 2012: 72).

Solow Büyüme Teorisi’nde, büyüme için teknolojinin gerekliliği savunulurken teknolojik ilerlemenin dışsal bir etken olarak kabul edilmesi, aslında modelin ekonomik büyümeyi açıklayamamasına neden olmaktadır. Bunun üzerine bu eksikliği gidermek amacıyla 80’li yıllarda, ekonomik büyümenin nasıl gerçekleşeceğini ve büyümenin etkileyicilerin neler olduğunu ortaya koymak isteyen bir grup iktisatçı İçsel Büyüme Modeli’ni geliştirmişlerdir.

İçsel Büyüme Modeli savunucuları, sermayeye göre azalan verimler kanununun değil, sermayeye göre artan verimler kanununun geçerli olduğu varsayımını daha doğru görürler. Çünkü K sadece fiziki sermayeden ibaret değildir. Bunun içerisinde bilgi de vardır. Bilgi gibi bir girdide azalan verimleri kabul etmenin, doğru olmadığını savunurlar.

AR-GE ile ekonomik büyüme arasında güçlü bir kolerasyon olduğunu savunan Romer, uzun süreli ekonomik büyümenin kaynağının yenilikler olduğunu savunarak bu konu üzerine yoğunlaşmıştır. Modelde, teknolojik gelişmenin firmalar tarafından bilinçli olarak değil de kendiliğinden ortaya çıkan bilinçsiz ürün olduğu ve bu bilgi artışı karşısında herhangi bir bedel ödemedikleri belirtilir. Bu da modelin Solow modeli ile ortak noktası olarak gösterilebilir (Gülmez ve Yardımcıoğlu, 2012: 360).

Lucas’ın aksine Romer, AR-GE faaliyetlerinde istihdam edilen kişilerin sayının artmasının sadece kişi başı GSYH artışına değil aynı zamanda ekonomik büyüme hızında da artış meydana getireceğini savunmuştur (İnal, 2012).

Lucas ve Romer modelleri, üretimde meydana gelen pozitif dışsallıklar nedeniyle teknolojik gelişmeler yaşanmasa bile uzun dönemli olarak ekonomik büyümenin pozitif yönlü olarak gerçekleşeceğini savunmaktadırlar (Türker, 2009: 88).

Romer Modeli'ne göre ortaya çıkan yeni bilginin sadece bir defalık maliyetle kaşılaşıldığını ve bu bilginin sonradan defalarca kullanılması halinde bile maliyete sebebiyet vermediği ifade edilir (Romer, 1990: 71-73).

Lucas (1988), diğer endojen büyüme modeli savunucularından farklı olarak rasyonel beklentileri modeline dâhil etmiş, fiziki ve beşeri sermaye ile teknoloji, odak noktaları olmuştur. Lucas, teknolojik gelişme ve yeniliklerin mevcut işçilere öğretilmesinin sonucunda, iki işçinin yapacağı işi bir işçinin yapabileceğini ve bunun sonucunda da ekonomik büyümeye katkı sağlanacağını savunmuştur. Lucas'a göre, ileri teknolojik imkânlarla sahip olan ülkelerin, diğer ülkelerden göç alarak beşeri sermaye birikiminin daha fazla olacağı ve Neo-Klasik Model'in tahminde bulunduğu koşullu yakınsama durumunun gerçekleşmeyeceğini yani göçler sonucunda az gelişmiş ekonomiye sahip olan ülkelerin büyüemeyeceğini ve gelişmiş ülkelerin de durgun duruma geçiş yapamayacağını belirtmiştir (Erdoğan ve Canbay, 2016: 36-37).

2.9.Rezerv ve Üretim Çerçevesinde Petrol

Günümüzde oldukça önemli bir yere sahip olan petrol, pek çok alanda kullanılması ve yenilenemeyen enerji kaynağı olması sebebiyle de yüksek değere sahiptir. Enerji ithalatında yüksek dış bağımlığa sahip ülkelerde, petrol fiyatlarında meydana gelen artış beraberinde ödemeler dengesinde de olumsuzluklara neden olmaktadır.

Dünya enerji tüketiminde en fazla paya sahip ve en yaygın kullanılan enerji kaynağı petrolün, 150'den fazla çeşidi bulunmaktadır fakat en çok rağbet gören petrol çeşitleri, Umman Petrolü, Ham Petrol (WTI) ve Brent Petrolü'dür. Umman Petrolü Ortadoğu'da çıkan petrollerin ortak adıdır ve Dubai borsasında işlem görmektedir. Teksas petrolü olarak adlandırılan ham petrol ise bölgeler arası transfer zorluğu ve en hafif ham petrollerden olduğu için fiyatları yüksektir. Ham petrol, Mercantile Exchange'de işlem görmektedir. Kuzey denizinde çıkan ve en çok ilgi gören Brent Petrol ise gemilere transfer edilmesi kolay olduğu için ham petrole nispeten daha ucuzdur. Benzin ve dizel üretimine uygun olan Brent petrolü 2000 yılından itibaren Intercontinental Commodity Exchange (ICE)'de işlem görmekte ve dünya petrol piyasasının üçte ikisinin fiyatlandırılmasında kullanılmaktadır (InvestAZ,2016).

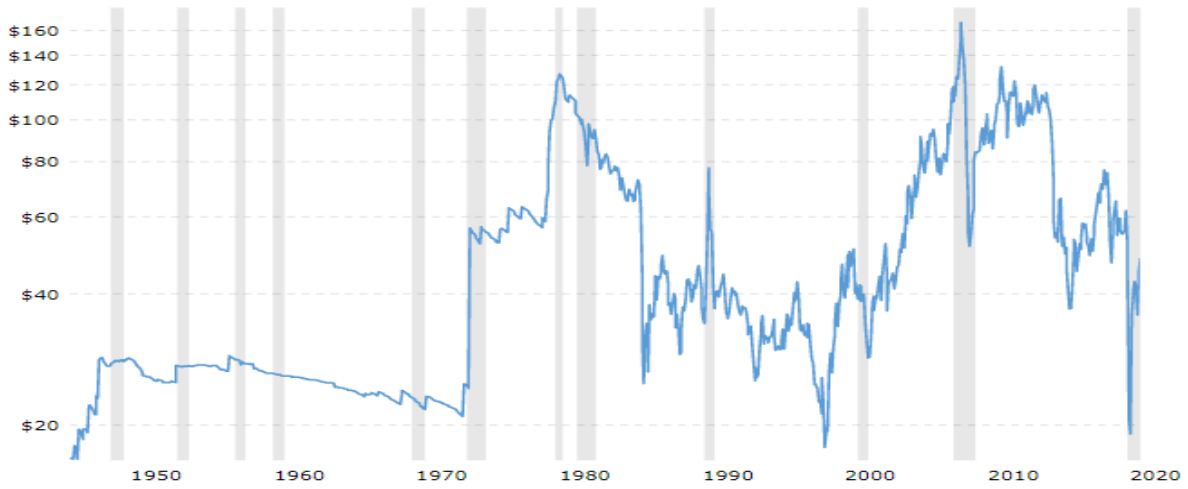
2019 yılı verilerine göre en fazla petrol rezervine sahip 5 ülke; Venezüela (303,2 milyar varil) Suudi Arabistan (297,6 milyar varil), Kanada (169,7 milyar varil) İran (155,6 milyar varil) ve Irak (145 milyar varil). Bu beş ülke, dünya rezervlerinin toplamının %60'ından fazlasını bünyesinde bulundurlar (BP Statistical Review, 2018).

2018 yılı verilerine göre dünyanın en büyük petrol üreticisi konumundaki 5 ülke ise; ABD (%16, 2), Suudi Arabistan (%13), Rusya (%12, 1), Kanada (%5, 5) ve İran (%5)'dir (BP Statistical Review, 2018).

Ham Petrol ve Brent Petrol fiyatları, serbest piyasanın arz ve talep dengesine göre şekillenmektedir. Vadeli kontrat ile satışa sunulan Brent Petrol, aynı gün içerisinde farklı fiyatlardan işlem görebilmektedir. Vadesi 1 ayı aşmayan vadeli kontrat satışlarında alıcılar, petrolü kotalar halinde farklı tarihlerde almayı taahhüt ederler (Deutsche Welle, 2016).

2.10. Dünya’da Petrol Fiyatlarının Değişimi

Şekil 3’te görüldüğü üzere petrol fiyatları oldukça inişli-çıkışlı bir şekilde seyretmiştir.

Şekil 3: Petrol fiyatlarındaki değişimler

Kaynak: www.macrotrends.net

Petrol fiyatlarında büyük değişimlere neden olaylar kısaca şu şekilde sıralanabilir: 1970-1980 yılları arasında petrol fiyatlarında oldukça yüksek oranlarda artış meydana gelmiştir. 1973-1974 yılları Mısır, Suriye ve Irak, İsrail’e karşı başlattıkları Yom Kippur Savaşı’nda, OAPEC tarafından İsrail’i destekleyen ülkelere petrol ambargosu uygulama kararı alarak petrol fiyatlarının 3 katı artmasına, 3 dolar seviyesinden 12 dolar seviyesine yükselmesine yol açmıştır. Ardından 1978-1979 yılları arasında meydana gelen İran Devrimi ile petrolün fiyatı 20 doların üzerine çıkarken 1980 yılında başlayan İran-Irak savaşları neticesinde, üretimde meydana gelen azalmaya bağlı olarak petrol 1981 senesinde 35 dolara kadar yükselmiştir. Bir yandan bu gelişmeler yaşanırken SSCB ve ABD, petrol üretimlerinde artış sağlamıştır. 1985

senesine kadar dünyanın en büyük iki petrol üreticisi konuma geldiler. Bu olayın üzerine Suudi Arabistan, düşen fiyatları karşısında pazar payını yeniden elde etmek için üretimini 2 katından fazla arttırmıştır. 1988 senesinde İran-Irak savaşlarının bitimiyle her iki ülke de üretimlerini tekrar artırmaya başlamıştır. 1990 senesine gelindiğinde ise Irak'ın Kuveyt'i işgali, 1994 senesine kadar ülkenin ihracatının durmasına neden olmuştur. 1997-1999 yılları arasında mali krizde olan Tayland, Endonezya ve Güney Kore'nin, 1999 yılında bu sorunu aşmasıyla talepte yeniden artış yaşanmıştır. 2000'ler itibariyle de gelişen ve büyüyen ülke ekonomilerinin petrole olan talebi gittikçe artmaya devam etmektedir. 2008 yılında meydana gelen küresel kriz ile birlikte fiyatlarda %78,1'lik bir düşüş meydana gelmiştir. 2010 yılında Tunus'ta başlayan "Arap Baharı", 2011 yılında Libya'ya sıçramış ve üretim dengesinde bozulmalar meydana getirmiştir. 2014 yılında Rusya ve ABD'de meydana gelen güçlü üretimlerin yanında OPEC'in üretimi sürdürme kararı, 2015 yılında fiyatların daha da düşmesine neden olmuştur. (Mc Guire, 2015) 2020 yılında ortaya çıkan COVID-19 salgını nedeniyle petrol fiyatlarında büyük bir düşüş meydana gelmiştir.

2.11.Yükselen Piyasa Ekonomileri ve Makroekonomik Göstergeleri

Yükselen piyasa kavramı, ilk olarak 1981 yılında Dünya Bankası'na bağlı olan Uluslararası Finans Kurumu üyelerinden Antoine W. Vvan AGTMAEL tarafından ortaya atılmış bir kavramdır.

Temel olarak yüksek nüfus ve yüksek büyüme hızına sahip ve dış yatırıma açık olan ülkeler, bulundukları çevrede sosyal, siyasal ve ekonomik alanda söz sahibi konumundadırlar. 2015 yılında IMF tarafından yayınlanan World Economic Outlook adlı raporda, 23 ülke yükselen piyasa ekonomisi olarak nitelendirilmiştir. Bu ülkeler; Arjantin, Bangladeş, Brezilya, Bulgaristan, Şili, Çin, Kolombiya, Macaristan, Hindistan, Endonezya, Malezya, Meksika, Pakistan, Peru, Filipinler, Polonya, Romanya, Rusya, Güney Afrika, Tayland, Türkiye, Ukrayna ve Venezuela'dır.

Yükselen piyasa ekonomileri kavramı, temel olarak gelişmekte olan ülkeleri kapsıyor gibi ifade edilse de bu ülkeler arasında, dünya ekonomisinin yaklaşık %80-85'lik kısmını içeren G-20 üyesi ülkeler de vardır. Bu ülkeler; Arjantin, Brezilya, Çin, Endonezya, Güney Afrika Cumhuriyeti, Hindistan, Meksika, Rusya Federasyonu ve Türkiye'dir. Çalışmada G-20 üyesi olup cari açık sorunu ile karşı karşıya olan 6 ülke olan Arjantin, Endonezya, Güney Afrika, Hindistan, Meksika ve Türkiye ele alınacaktır. Bu nedenle söz konusu bu ülkelerin sosyo-ekonomik yapıları hakkında genel bilgi verilecektir.

2.11.1.Arjantin

Başkenti Buenos Aires olan ülke federal cumhuriyet sistemiyle yönetilmektedir. Ülkede yatırımın büyük bir kısmını petrol üretim ve dağıtımı, iletişim ve bankacılık işleri oluşturmaktadır. Kimya alanındaki yatırımlar ise petrol ve gaz sektörlerinden hammadde kullanımı amacıyla yapılmaktadır. 2019’da, 65 milyar dolarlık ihracatıyla dünyada 46. sırada yer almıştır. 13 yıllık zorunlu eğitimin olduğu ülkede, okuma-yazma oranı %98 seviyesindedir. 49 milyar dolarlık (%-25 azalan) ithalatla dünyada, %0,3 pay ile 50. sıradadır (T.C. Ticaret Bakanlığı, 2020).

GSYH büyüklüğü olarak Brezilya ve Meksika’dan sonra Latin Amerika’nın en büyük üçüncü ülkesi olan Arjantin, ekonomik ve beşeri açıdan sahip olduğu zenginlik nedeniyle bölgesinde önemli bir konuma sahiptir. Artan tarım ürünleri fiyatları ülke açısından büyüme kaynağı durumuna gelmiştir çünkü ülkede temel olarak tarım ve tarıma dayalı sanayi önemli bir yere sahiptir. 2018 senesinde Arjantin ekonomisi %3,5’lik bir daralma yaşayarak aynı yıl hükümet 56 milyar dolar IMF kredisi talep etmek durumunda kalmıştır (T.C.Dışişleri Bakanlığı, 2020). Ayrıca ülkenin 2019 yılı enflasyon oranı, %53,54’tür

Tablo 2: Arjantin, Sosyo-Ekonomik Göstergeler

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Büyüme (%)	-5.92	10.13	6.00	-1.03	2.41	-2.51	2.73	-2.08	2.67	-2.48	-2.16
Nüfus (milyon)	40, 482	40, 788	41, 261	41, 733	42, 202	42, 669	43, 131	43, 590	44, 044	44, 494	44, 938
Toplam İşgücü (milyon)	18, 229	18, 222	18, 557	18, 770	18, 931	19, 009	19, 360	19, 696	20, 035	20, 551	20, 772
Kişi Başına GSYİH (\$)	9,502	10, 385	10, 883	10, 649	10, 784	10, 398	10, 568	10, 239	10, 419	10, 049	9, 742
Cari İşlemler Hesabı (GSYİH %’si)	2.18	-0,38	-1,1	-0,39	-2,38	-1,74	-2,96	-2,71	-4,85	-5,25	-0,77

Kaynak: Word Bank Data, 2020

2.11.2.Endonezya

300'den fazla etnik gruba ev sahipliği yapan ülkenin başkenti Cakarta, para birimi ise Endonezya rupisidir. 90'ların sonlarında Asya mali krizini atlatan ülke, bu sürecin sonunda hızlı bir büyüme grafiği çizmiştir. Satın alma gücü paritesi açısından dünyanın en büyük 10. ekonomisi olan ülkede yoksulluk, 1999 senesinden 2020 senesine kadar yarıdan fazla azaltılmış ve %9,78 seviyelerine kadar düşürülmüştür (World Bank, 2020).

Küresel rekabetçilikte 141 ülke arasında 50. sırada yer alan ülke 2020 itibariyle 194 ülke içerisinde 7. büyük ekonomiye sahip ülkedir. Ülkede işsiz sayısının işgücüne olan oranına bakıldığında ise 2020 yılında %8 seviyelerinde ve 63.sırada olacağı tahminleri açıklandı. Ortalama yaşın 28,6 olduğu ülkede 2016 yılındaki istatistiklere göre 65 yaş üstü nüfus, toplam nüfusun %5,3'lük kısmını oluşturmaktadır (T.C. Ticaret Bakanlığı, 2020).

Tablo 3: Endonezya, Sosyo-Ekonomik Göstergeler

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Büyüme (%)	4.63	6.22	6.17	6.03	5.56	5.01	4.88	5.03	5.07	5.17	5.02
Nüfus (milyon)	238,620	241,834	245,116	248,452	251,806	255,129	258,383	261,554	264,645	267,663	270,625
Toplam İşgücü (milyon)	113,069	115,642	117,859	120,702	121,501	123,126	124,649	125,957	129,622	132,737	134,776
Kişi Başına GSYİH (\$)	2,979	3,122	3,270	3,421	3,563	3,692	3,824	3,968	4,120	4,284	4,450
Enflasyon (Tüketici fiyatlarıyla, %)	4,39	5,13	5,36	4,28	6,41	6,39	6,36	3,53	3,81	3,20	3,03
Cari İşlemler Hesabı (GSYİH %'si)	1.97	0.68	0.19	-2.66	-3,19	-3,09	-2,04	-1,82	-1,59	-2,94	-2,72

Kaynak: Word Bank Data, 2020

2.11.3.Hindistan

Başkenti Yeni Delhi olan ülkenin para birimi Hindistan rupisidir. Hindistan, Çin Halk Cumhuriyeti'nden sonra en hızlı büyüme kaydeden iki ekonomiden biridir. 90'lı yıllar itibariyle ülke tarafından izlenmiş olan liberal politikalar sayesinde %8'e yakın yıllık büyüme, buna karşılık yoksullukta ise %10'u aşkın bir düşüş meydana gelmiştir (T.C. Yeni Delhi Büyük Elçiliği, 2020).

2012 yılında büyüme hızının %5,3 düzeyine düşmesiyle ülkede ekonomik büyümeyi teşvik etmek amaçlı birçok destek sunulan ve yasa çıkarılan ülkede, büyümeye yönelik bir dizi reform yürürlüğe konulmuştur.

İki farklı yapı içeren ülke ekonomisinde, eğitilmiş ve donanımlı kesimin çalıştığı hizmet sektörü ile eğitimsiz kesimin çalıştığı tarım sektörü göze çarpmaktadır. Üretim sektörü kalitesiz mallar nedeniyle yeterli gelişme gösterememesine rağmen son yıllarda bu durumda değişiklik olmuştur. Bazı sektörler için yabancı yatırımların yasak olduğu ülkede, 1991 yılından itibaren gevşetilen yabancı yatırımlara karşı alınan tavır hala tam manasıyla serbestlik kazanmış değildir (Savaş, 2018).

Tablo 4: Hindistan, Sosyo-Ekonomik Göstergeler

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Büyüme (%)	7.86	8.50	5.24	5.46	6.39	7.41	8.00	8.26	7.04	6.12	5.02
Nüfus (milyar)	1, 217, 726	1, 234, 281	1, 250, 288	1, 265, 782	1, 280, 846	1, 295, 604	1, 310, 152	1, 324, 589	1, 338, 658	1, 352, 617	1, 366, 417
Toplam İşgücü (milyon)	458, 945	461, 396	462, 065	462, 943	467, 582	472, 080	476, 339	480, 525	484, 231	487, 622	494, 261
Kişi Başına GSYİH(\$)	1, 268	1, 357	1, 410	1, 469	1, 544	1, 640	1, 751	1, 875	1, 986	2, 086	2, 150
Enflasyon (Tüketici fiyatlarıyla,%)	10, 88	11, 99	8, 86	9,31	10, 91	6, 35	5, 87	4, 94	2, 49	4, 86	7,66
Cari İşlemler Hesabı (GSYİH %'si)	-1,95	-3,25	-3,43	-5	-2,65	-1,34	1,07	-0,53	1,44	-2,42	-0,94

Kaynak: Word Bank Data, 2020

2.11.4.Meksika

Başkenti Meksika olan ülkenin para birimi Meksika pesosudur. Nüfus büyüklüğü bakımından dünyada 11. sırada yer alan ülke aynı zamanda dünyanın en büyük 15. ekonomisidir. petrol üretiminde, Meksika, dünya sıralamasında 12. sırada yer almaktadır (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2020).

Eğitim süresi 12 yıl ve zorunlu olan ülkede nüfusun %92'si okur-yazardır. Ülkedeki başlıca doğal kaynaklar arasında; gümüş, petrol, bakır, çinko, altın, kurşun, doğal gaz ve kereste yer almaktadır (Arslan, 2017: 195).

2008 yılı sonrasında ABD'de etkisini gösteren ekonomik kriz ve beraberinde ortaya çıkan şiddet olayları, merkezi Meksika olan H1N1 virüsünün yayılması neticesinde ülke, 2009 senesinde resesyon dönemine girmiş ve aynı yıl ülke ekonomisi, %6,5 oranında küçülmüştür. Bu durum sonrasında ülke, ekonomik açıdan sert önlemler almak durumunda kalmıştır (Akşehir Ticaret ve Sanayi Odası , 2016).

Tablo 5: Meksika, Sosyo-Ekonomik Göstergeler

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Büyüme (%)	-5,29	5.12	3.66	3.64	1.35	2.80	3.29	2.91	2.12	2.14	-0,15
Nüfus (milyar)	112,463	114,092	115,695	117,274	118,827	120,355	121,858	123,333	124,777	126,190	127,575
Toplam İşgücü (milyon)	48,002	48,831	49,847	51,369	52,139	52,542	53,574	54,396	55,131	56,253	57,142
Kişi Başına GSYİH(\$)	8,947	9,271	9,477	9,690	9,693	9,843	10,042	10,183	10,277	10,385	10,267
Enflasyon (Tüketici fiyatlarıyla,%)	5,30	4,16	3,41	4,11	3,81	4,02	2,72	2,82	6,04	4,90	3,64
Cari İşlemler Hesabı (GSYİH %'si)	112,463	114,092	115,695	117,274	118,827	120,355	121,858	123,333	124,777	126,190	127,575

Kaynak: Word Bank Data, 2020

2.11.5.Türkiye

2000 yılından itibaren izlenen politikalar sayesinde istihdam ve gelir seviyesinde meydana gelen artışlarla beraber Türkiye Cumhuriyeti, üst-orta gelir oranına sahip ülkeler seviyesine yükselmiştir. 2002 ile 2015 yılları arasında yoksulluk yarı yarıya azalmış, aşırı yoksulluk ise daha fazla oranda azalmıştır. 2008-2009 küresel krizinden de başarılı bir şekilde kurtulan Türkiye Cumhuriyeti bölgede devam eden jeopolitik gerilimler sebebiyle önemli dışsal olumsuzlukla da karşı karşıyadır (Worldbank-Turkey, 2020).

2002 yılında 26,4 olan ve 2019 yılında 32,3'e ulaşan ortalama yaş ülkede nüfusun yaşlanmakta olduğunu göstermekte. 2019 yılı okullaşma oranındaki en büyük artış, %109,5 ile yükseköğretim kurumlarındadır. Türkiye, 2018 senesinde 0,806 olarak gerçekleşen insani gelişme endeksiyle 189 ülke arasından 59. olarak ilk defa, en yüksek insani gelişme kategorisinde yer almış ayrıca 2006 yılında 0,428 olan Gini katsayısı, 2019 yılında 0,395'e gerilemiştir. Ülkemizde tam zamanlı AR-GE personeli sayısı 2002 senesinde 28.964 iken bu sayı 2018 senesinde 172.119'a yükselmiştir. 2020 senesindeki UNIDO Rekabetçi Endüstriyel Performans Endeksi verilerine göre Türkiye, 152 ülke içerisinde 29. sırada yer almıştır (T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2020).

Tablo 6: Türkiye, Sosyo-Ekonomik Göstergeler

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Büyüme (%)	-4,70	8.49	11.11	4.79	8.49	5.17	6.09	3.18	7.47	2.83	0.88
Nüfus (milyon)	71, 321	72, 326	73, 443	74, 653	75, 928	77, 231	78, 529	79, 821	81, 101	82, 319	83, 429
Toplam İşgücü (milyon)	24, 207	25, 218	26, 285	26, 780	27, 839	28, 689	29, 780	30, 831	31, 954	32, 826	33, 368
Kişi Başına GSYİH (\$)	10, 047	10, 742	11, 763	12, 127	12, 935	13, 345	13, 923	14, 153	14, 975	15, 190	15, 125
Enflasyon (Tüketici fiyatlarıyla, %)	6,25	8,57	6,47	8,89	7,49	8,85	7,67	7,78	11,14	16,33	15,18

Cari İşlemler Hesabı (GSYİH %'si)	-1,76	-5,78	-8,94	-5,49	-5,88	-4,16	-3,18	-3,11	-4,76	-2,69	1,15
--	-------	-------	-------	-------	-------	-------	-------	-------	-------	-------	------

Kaynak: Word Bank Data, 2020

2.11.6.Güney Afrika

Parlamentar demokrasi ile yönetilen Pretoria (İdari), Cape Town (Yasama), Bloemfontein (Yargı) olmak üzere 3 tane başkenti olan ve para birimi Güney Afrika randı olan ülke, ilk demokratik seçimini 1994 senesinde gerçekleştirmiştir. Gelir dağılımında çok büyük farklılık yaşayan ülkenin büyük çoğunluğu, yoksulluk içinde bulunmaktadır. Kısmi açık ekonomiye sahip olan Güney Afrika Cumhuriyeti, en düşük maliyetle enerji üretebilen ülkeler arasında yer almaktadır. Ülkenin ihracat kalemlerinin büyük bir çoğunluğunu imalat sanayi ürünleri oluşturmaktadır (Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, 2017).

COVID-19 salgınının henüz etkisini tam anlamıyla göstermediği 2020 yılının ilk üç ayında dahi %30 düzeyinde işsizlik olan ülkede ilerleyen dönemlerde işsizliğin daha da artması beklenmektedir. Ülke ekonomisinin başlıca yapısal sorunları; genç işsizliği, ekonomide etkisi fazla olan kamu iktisadi teşebbüslerinin verimsiz olması, yüksek borç, düşük enerji arzı, gelir dağılımındaki adaletsizlik, yüksek kamu borcu olarak sıralanabilir (T.C. Ticaret Bakanlığı, 2020).

Tablo 7: Güney Afrika Cumhuriyeti, Sosyo-Ekonomik Göstergeler

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Büyüme (%)	-1,54	3.04	3.28	2.21	2.49	1.85	1.19	0.40	1.41	0.79	0.15
Nüfus (milyon)	50,477	51,216	52,004	52,834	53,689	54,545	55,386	56,203	57,000	57,779	58,558
Toplam İşgücü (milyon)	19,109	18,905	19,233	19,751	20,358	20,829	21,690	22,092	22,696	22,947	23,300
Kişi Başına GSYİH(\$)	7,216	7,328	7,454	7,500	7,563	7,582	7,556	7,476	7,476	7,433	7,345

Enflasyon (Tüketici fiyatlarıyla ,%)	7,26	4,06	5,02	5,72	5,78	6,14	4,51	6,59	5,18	4,50	4,12
Cari İşlemler Hesabı (GSYİH %'si)	-2,67	-1,46	-2,24	-5,13	-5,80	-5,08	-4,59	-2,82	-2,55	-3,63	-3,04

Kaynak: Word Bank Data, 2020

2.12.Petrol Fiyatları ile Cari Açık ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki Üzerine Literatür Taraması

Literatür taramasında, cari açık ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen pek çok çalışma yapıldığı gözlemlenmektedir. Bu çalışmalara ilaveten sınırlı sayıda da olsa cari açık ile ekonomik büyüme ve petrol fiyatları üzerine çalışmalara rastlanmıştır. Bu araştırmalarda, tek bir ülkenin yanı sıra birden fazla ülkenin de incelendiği gözlemlenmiştir. Genel anlamda cari açık, ekonomik büyüme ve petrol fiyatları arasında ilişki saptanırken ilişkinin yönü ve şiddeti hakkında farklı sonuçlara ulaşılan ampirik çalışmalar mevcuttur.

Göktaş ve Kamacı (2020), 2003-2019 yılları arasında, çeyreklik veriler kullanarak Türkiye üzerine yaptıkları çalışmalarında ekonomik büyüme ile petrol fiyatları arasındaki ilişkiyi eşbütünleşme ve nedensellik analizi ile tespit etmeye çalışmışlardır. Araştırmanın sonucunda serilerin, uzun dönemli olarak eşbütünleşik olduğu ve ekonomik büyümeden petrol fiyatlarına doğru tek yönlü nedensellik olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Durmuş (2019), 1983-2017 yılları arasında Türkiye örneği için yaptığı çalışmasında cari açık ve ekonomik büyüme değişkenleri arasında da çift yönlü nedensellik ilişkisinin var olduğu sonucuna ve etki-tepki analizi sonucunda ise cari açığın ekonomik büyüme üzerinde negatif bir etkiye neden olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Sağlam ve Sönmez (2019) tarafından, çalışmasında Visegrad dörtlüsü (Çekya, Polonya, Macaristan, Slovakya) olarak adlandırılan ülkelerde cari açık ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki 1993-2015 yıllarını kapsayan dönem aralıklarında, panel veri analizi ile test etmiştir. Dumetrescu-Hurlin (2012) Nedensellik Testi'nin uygulandığı çalışmada, uzun dönemde, ilgili ülkelerde cari açık ile büyüme arasında tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin varlığı tespit edilmiştir.

İspiroğlu (2018), 1992-2015 yılları arasında 18 yükselen piyasa ekonomisinde ticari dışa açıklığın ekonomik büyüme üzerindeki etkisi incelenmiş ve ilgili dönem aralığı için ekonomik büyüme, ticari dışa açıklık, doğrudan yabancı yatırımlar ve gayri safi sabit sermaye yatırımları verileri kullanılmıştır. Panel veri analizi sonucunda kullanılan tüm değişkenlerin yükselen piyasa ekonomilerinde ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Uçak (2017), 1980-2015 yılları arasında Türkiye'deki ekonomik büyüme ile cari denge ilişkisi VAR analizi, Granger Nedensellik, etki-tepki ve varyans ayrıştırması yardımlarıyla incelenmiştir. Çalışmada Granger Nedensellik Testi'ne göre reel GSYH'dan cari dengeye tek yönlü nedensellik ilişkisinin varlığı tespit edilmiştir.

Yalta ve Yalta (2017) tarafından, 2004-2015 yılları arasında aylık veriler kullanarak yaptıkları çalışmalarında, Türkiye'de petrol ithalatına olan bağıllığı ve bu bağıllığın cari işlemler hesabına olan etkisini incelemişlerdir. Çalışmanın sonucunda petrol fiyatlarındaki dalgalanmanın, cari hesap dengesini negatif yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Özer, Žugić vd. (2017) tarafından, 2011 yılının üçüncü çeyreği ile 2016 yılının son çeyreğine kadar Karadağ'daki cari işlemler dengesi ile büyüme arasındaki ilişkinin ARDL yaklaşımı ile incelendiği çalışmada kısa dönemde cari açık ile GSYH arasında negatif bir ilişkinin olduğu, uzun dönemde ise pozitif bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir.

Duman (2017), 2003-2017 yılları arasında ekonomik büyüme ile cari denge arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Granger nedensellik testi ile Türkiye için ekonomik büyüme ile cari işlemler dengesi arasında tek yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğunu tespit etmiştir.

Karagöl ve Erdoğan (2016) tarafından, 2003-2015 yılları arası, yıllık veriler kullanılarak Türkiye için VECM analizi yardımıyla cari açık ile petrol fiyatları arasındaki ilişkiyi tespit etmek için yapılan çalışmada, cari açık ve petrol fiyatları arasında güçlü bir pozitif ilişki sonucuna ulaşılmıştır.

Bayraktar, Eğri ve Yıldız (2016), 1980-2014 yılları arasında kırılğan beşli olarak tanımlanan Brezilya, Hindistan, Endonezya, Güney Afrika ve Türkiye'yi temel alarak ekonomik büyüme, cari açık ve petrol fiyatları üzerine panel veri analizi yapmışlardır. İlgili ülkelerde, ekonomik büyüme, cari açık ve petrol fiyatları arasında anlamlı bir ilişki bulunmuş bu ülkeler için GSYİH ile petrol fiyatları arasında pozitif korelasyon ve petrol fiyatları ile cari açık arasında negatif bir korelasyon gözlemlenmiştir. Yani petrol fiyatlarında meydana gelen

artış, GSYİH'yi artırırken petrol fiyatları ile cari açık arasındaki ilişki, ülkenin petrol ithalat veya ihracatçısı olmasına göre değişmiştir. Petrol fiyatlarında meydana gelen artışın, petrol ithalatçısı ülkeler için negatif bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir.

Şit ve Alancıoğlu'nun (2016) ,1980-2014 yılları arasında, Türkiye'nin GSYH ile cari işlemler dengesi verileri esas alınarak VAR analizi yardımıyla yapılan çalışmada değişkenler arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiş ve etki tepki analizi sonucunda cari açığın, ekonomik büyümeyi negatif olarak etkilediği, ekonomik büyümenin de cari açığa artışa neden olduğu sonucunu elde etmiştir.

Kandemir (2015), 1998-2015 yıllar arasında, üçer aylık GSYH ve cari açık verileri kullanarak Granger Nedensellik ve EKK testleri yardımıyla analizler yapmış ve büyüme ile cari açık arasına çift yönlü nedensellik tespit etmiştir. Ayrıca GSYH'deki artışların cari açığı pozitif yönlü olarak değiştirdiği gözlemlenmiştir.

Lebe ve Akbaş (2015), 1991-2012 yılları arasında, yıllık veriler ile Türkiye için ham petrol fiyatlarının cari açık üzerine etkilerini incelemek için VAR analizi yardımıyla yaptıkları çalışmada, petrol fiyatlarından cari açığa doğru tek yönlü nedensellik tespit etmişlerdir.

Narayan vd. (2014) tarafından, 1983/2 ile 2010/4 dönemleri arası, çeyrek dönemlik periyotlarla 28 gelişmiş ülke ve 17 gelişmekte olan ülkenin, petrol fiyatları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkisinin incelendiği çalışmada Genelleştirilmiş Otoregresif Koşullu Değişen Varyans modeli kullanılmış ve çalışmanın sonucunda petrol fiyatlarının, ekonomik büyümeyi olumlu etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Şahin ve Mucuk (2014), 2002-2013 yıllarında üçer aylık periyotlar dâhilinde Türkiye örneğini ele aldıkları çalışmalarında, zaman serisi analizi sonucunda elde ettikleri bulgulara göre ilgili yıllarda Türkiye ekonomisi için cari açığın, büyümeyi olumsuz yönde etkilediği sonucuna ulaşmışlardır.

Yalçınkaya ve Temelli (2014), 1992-2013 yılları arasında BRICS ve MINT gibi yükselen piyasa ekonomilerinde, ekonomik büyüme ve cari işlemler dengesi arasındaki ilişkileri tespit etmek amacıyla panel veri sınırlarında ülkeleri ayrı ayrı ele almışlardır. Çalışmanın neticesinde, BRICS ve MINT ülkelerinde, ekonomik büyümenin hem kısa hem de uzun dönemde cari işlemler dengesi üzerinde etkili olduğu tespit edilmiş, ayrıca MINT ülkelerinde BRICS ülkelerine kıyasla cari işlemler açığının uzun vadede sürdürülebilir büyüme hızlarının istikrarlılığı üzerinde daha önemli bir sorun olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Songur ve Yaman (2013), 1981-2010 yılları verilerinden hareketle gelişmekte olan ülkelerde cari işlemler dengesiyle ekonomik büyüme arasındaki uzun dönemli nedensellik irdelenmiş ve seçili 10 ülke için diğer çalışmalardan farklı olarak Pedroni Eşbütünleşme ve Panel Vektör Hata Düzeltme Modelleri yardımıyla veriler test edilmiştir. Çalışma sonucunda seçili ülkelerde, seriler arası uzun dönemli eşbütünleşme ilişkisinin varlığı tespit edilerek uzun dönemde cari işlemler dengesinden ekonomik büyümeye pozitif, ekonomik büyümeden cari işlemler dengesine doğru ile negatif nedensellik olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tufail ve Qurat-ul-Ain (2012), 1981-2010 yılları arasında D-8 ülkeleri üzerine yaptıkları çalışmada, VAR analizi yöntemini kullanarak petrol ihracat eden ülkelerde petrol fiyatlarıyla cari açık arasında pozitif, petrol ithal eden ülkelerde petrol fiyatlarıyla cari açık arasında negatif, bir ilişkinin varlığı tespit etmişlerdir.

Bildirici ve Kayıkçı (2012), 1975-2009 yılları arasını inceledikleri çalışmalarında yıllık verilerle Türkiye'nin, Arjantin'in, Brezilya'nın ve Meksika'nın cari işlemler dengesi ile petrol fiyatlarında meydana gelen değişimler arasındaki ilişkiyi, Markov Switching otoregresyon modeli çerçevesinde incelemişlerdir. Çalışmada; petrol fiyatlarının Brezilya'da cari işlemler dengesini pozitif yönde etkilediği, petrol ithalatçısı konumundaki Türkiye'de ise negatif yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Morsy (2012), 1970-2009 arasında yıllık veriler kullanarak petrol ticareti yapan 74 ülkeye ilişkin, cari açık ile petrol fiyatları arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla panel veri analizi yöntemi kullanmıştır. Çalışma sonucunda, cari açık ve petrol fiyatları arasında petrol ithalatçısı konumundaki ülkeler açısından pozitif yönlü ilişki, petrol ihracatçısı ülkeler açısından negatif yönlü ilişki tespit etmiştir.

Hepaktan ve Çınar (2012), 1975-2008 yılları arasında OECD ülkeleri için GSYİH ve cari işlemler dengesi arasındaki ilişkiyi, panel veri yöntemi ile incelemişlerdir. Araştırmanın sonucunda cari işlemler dengesiyle ekonomik büyüme arasında eşbütünleşme ilişkisine ulaşılmıştır ve istatistiki olarak anlamlı olan -0,2 ile -0,4 arası değişim gösteren uzun dönem katsayıları elde edilmiştir.

Çakır (2012), 1992-2011 yılları arasında Türkiye'de cari açık ile büyüme arasındaki ilişkinin ekonometrik olarak incelendiği çalışmasında yapılan nedensellik testi sonucunda büyüme ile cari açık arasında nedensellik ilişkisinin söz konusu olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Ghalayani L. (2011), 2000-2010 yıllarını kapsayan çalışmada G7 ülkeleri, Çin, Hindistan, Rusya ve OPEC ülkelerinin incelendiği çalışmada Granger Nedensellik Testi uygulanmıştır. Petrol ihracatçısı konumundaki olan ülkelerde büyüme-petrol fiyatı arasında pozitif ilişki bulunmazken, G-7 ülkelerinde ise büyüme-petrol fiyatları ikilisinin ekonomik büyümeyi pozitif etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Akıncı ve Yılmaz (2011), 1980-2010 yılları arasında, Türkiye ekonomisini ekonometrik yöntemlerle analiz etmişlerdir. Analizlerde, GSYH ve cari işlem dengesi olarak iki veri ele alınmıştır. Değişkenlere ilişkin zaman serisi verileri, ADF Birim Kök Testi ile sınanmıştır. Değişkenlerin seviye değerlerinde durağan oldukları gözlenmiştir ve uygulanan Johansen Eşbütünleşme Testi'nde ilgili değişkenlerin eşbütünleşik oldukları tespit edilmiştir. Değişkenler arasında nedensellik ilişkisini ortaya koymak amacıyla Granger Nedensellik Testi uygulanmıştır ve araştırmada GSYH'den cari işlemler dengesine doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

Du, v.d. (2010), 1995/1 ile 2008/12 arası dönemde, aylık veriler ile yapılan petrol fiyatları ile makroekonomik göstergeler arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Granger Nedensellik, varyans ayrıştırması analizlerinin yapıldığı çalışmada, 2002 yılının ilk ayı kırılma noktası olarak belirlenerek petrol fiyatlarındaki değişimin, Çin'in makroekonomisi için oldukça önemli bir yere sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Jaumotte ve Sodsriwiboon'un (2010), Güney Avrupa ülkelerinin 1973-2008 yılları arasındaki dönemi incelendiği çalışmasında, GSYH'de meydana gelen artışın, cari işlemler dengesinde negatif bir etki yarattığı tespit edilmiştir.

Demirbaş vd (2009) tarafından, 1984-2008 yılları arasında, yıllık veriler ile Türkiye'de petrol fiyatları ile cari açık arasındaki ilişkinin incelendiği çalışmada, VECM, eşbütünleşme analizi ve birim kök testleri gerçekleştirilmiştir ve petrol fiyatlarındaki artışın cari açığı da artırdığı sonucuna ulaşılmıştır.

Telatar ve Terzi (2009), 1991-2005 yılları arasını kapsayan çalışmalarında üçer aylık periyotlarda Türkiye için tahminlerde bulunmuşlar ve ekonomik büyüme ile cari işlemler dengesi arasındaki ilişkiyi tespit etmeye çalışmışlardır. Değişkenler arasındaki ilişki için Granger Nedensellik ve VAR analizi kullanılmıştır. Araştırma sonucunda büyüme oranından cari işlemler dengesine doğru, tek yönlü bir nedenselliğin olduğunu ortaya koymuşlardır.

Ladric ve Mignon (2008), 1970/1 ile 2004/3 arasındaki dönemi üçer aylık periyotlar halinde incelendikleri çalışmalarında, ABD, G-7 ülkeleri, Avrupa ve Euro bölgesi ülkelerine ilişkin petrol fiyatları ile GSYİH arasında standart eşbütünleşme ilişkisinin olmadığı, asimetrik eşbütünleşme ilişkisinin olduğu tespit edilmiştir.

Aristovnik (2007), petrol ihraç eden bazı ülkeler için dinamik panel regresyon analizi uygulayarak petrol fiyatlarındaki artışın, büyüme oranı ve dış ticaret dengesini olumlu etkilediği sonucuna ulaşmıştır.

Mehrara ve Oskoui (2007), çalışmada petrol ihracatçısı olan dört ülke İran, Kuveyt, Suudi Arabistan ve Endonezya'nın, ekonomik dalgalanmalarındaki nedenleri incelemişlerdir. Endonezya için 1970-2002 yılları arası yıllık veriler kullanılarak yapılan VAR analizi sonucunda, İran ve Suudi Arabistan ekonomilerinde makroekonomik dalgalanmaların temel sebebinin petrol fiyatları olduğu sonucuna ulaşılırken Kuveyt ve Endonezya için aynı sonuçlara ulaşamamıştır.

Zou ve Chau (2006), 1953- 2002 yıllarını kapsayan çalışmalarında, Çin'de GSYİH ile petrol tüketimi arası ilişkiyi incelemişlerdir. Çalışmalarında Granger Nedensellik ve Eşbütünleşme analizleri sonucunda, petrol tüketiminden ekonomik büyümeye doğru nedensellik ilişkisi tespit etmişlerdir.

Abeyasinghe (2001), OECD, Amerika, Çin, Japonya, Endonezya, Malezya, Tayland, Hong-Kong, Singapur, Tayvan, Filipinler, Güney Kore dışındaki ülkelerle yaptığı incelemesinde, petrol fiyatları ile ülkelerin büyüme oranlarının ilişkisi araştırılmıştır. Çalışmada 1982/1'den 2000/2'ye kadarki üç aylık dönemler için VAR analizi kullanılmış ve büyük ekonomilerde, petrol fiyatlarının ekonomik büyüme üzerinde etkisinin çok fazla olmadığı, küçük ekonomiler için ise petrol fiyatlarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin önemli olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Calderon vd. (1999) tarafından, 1966 ile 1995 senelerini kapsayan çalışmada, 44 tane gelişmekte olan ülkede cari işlemler dengesi ve ekonomik değişkenler arasında ilişki araştırılmış ve çalışmanın sonucunda ekonomik büyümede meydana gelen artışın, cari açığı artırdığı sonucuna ulaşılmıştır.

Cehng'in (1997), Brezilya, Meksika ve Venezuela'yı inceleyen araştırmasının sonuçlarına göre, Meksika ve Venezuela'da enerji tüketimi ile ekonomik büyüme arasında

nedensellik ilişkisi bulunamazken Brezilya'da, enerji tüketimi ile büyüme arasında önemli bir ilişki saptamıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MATERYAL VE YÖNTEM

3.1. Veri Seti

Çalışmanın ampirik kısmında, 1982-2019 yılları arasındaki yıllık veriler kullanılmıştır. Ekonomik büyümenin göstergesi olarak GSYİH (sabit 2010 \$), cari açık göstergesi olarak cari işlemler hesabı bakiyesi ve petrol fiyatları için de Brent Petrol fiyatları verileri ele alınmıştır. GSYİH ve cari işlemler hesabı bakiyesi verilerine, Word Bank veri tabanı aracılığı ile erişilirken Brent Petrol fiyatları için BP petrol şirketine ilişkin veriler kullanılmış ve her üç değişkenin de logaritması alınarak analize dâhil edilmiştir. Çalışmada belirlenen model, aşağıdaki şekilde ifade edilebilir:

$$\ln \text{cari}_{i,t} = \beta_{0i,t} + \sum_{k=1}^K \beta_k \ln \text{gsyih}_{1i,t} + \beta_2 \text{petrol}_{2i,t} + u_{i,t}$$

3.2. Ekonometrik Yöntem ve Metodoloji

Çalışmada, 23 yükselen piyasa ekonomisinden, G-20 üyesi olup cari açık sorunu ile karşı karşıya olan 6 ülkenin, (Arjantin, Endonezya, Güney Afrika, Hindistan, Meksika ve Türkiye) cari açık verileri ile ekonomik büyüme verileri ve petrol fiyatları arasındaki ilişki, panel veri analizi yöntemi ile incelenerek, aşağıdaki metodolojik sıralama izlenmiştir:

- 1) Durağanlığın tespiti amacıyla birinci kuşak birim kök testlerinden Levin, Lin ve Chu (LLC) (2002), ve Im, Pesaran ve Shin (1997) tarafından üretilen birim kök testleri uygulanmıştır.
- 2) Ardından değişkenler arasında uzun dönemde ilişkinin tespiti amacıyla Kao ve Pedroni eşbütünleşme testleri uygulanmıştır.
- 3) Modelde Dumitrescu ve Hurlin Panel Nedensellik Analizi kullanılarak değişkenler arasındaki ilişkinin yönü incelenmiştir.
- 4) Son olarak panel veri analizi sonuçları yorumlanmıştır.

3.2.1. Panel Birim Kök Testleri

Panel veri analizlerinde, model kurulmadan serilerin durağanlığının sağlanması gerekir. Durağanlık, seriyi oluşturan süre boyunca zamanla sabit olması veya olmaması durumunun gözlemlenmesi gerekir. Serilerde birim kök yoksa yanlış sonuçlara ulaşılabilmektedir. Bu nedenle öncelikli olarak birim kök testlerinin yapılmalıdır (Yerdelen Tatoğlu, 2013).

3.2.1.1. Levin, Lin ve Chu (LLC) (2002)

Levin-Lin-Chu Testi'nde, bütün bireysel serilerin her birine ilaveten birim kök testi uygulamayıp toplanmış yatay kesit veri setine, birim kök testi uygulayarak her bir yatay kesit birim için bireysel birim kök testlerine göre daha güçlü bir panel birim kök testi önermektedir (Ergün ve Atay Polat, 2015: 125).

Teste ilişkin karar hipotezleri, şu şekildedir (Yıldırım, Mercan ve Kostakoğlu, 2013: 82):

H₀: Serilerde birim kök mevcuttur.

H₁: Serilerde birim kök mevcut değildir.

İlgili hipotez testi için sabitsiz, sabitli ve sabitli-trendli olarak üç model meydana getirilmiştir;

$$\textbf{Model 1: } \Delta y_{it} = \delta y_{it-1} + u_{it} \quad (\text{Sabitsiz Model}) \quad (3.1)$$

$$\textbf{Model 2: } \Delta y_{it} = \alpha_{0i} + \rho y_{it-1} + u_{it} \quad (\text{Sabitli Model}) \quad (3.2)$$

$$\textbf{Model 3: } \Delta y_{it} = \alpha_{0i} + \alpha_{1i}t + \rho y_{it-1} + u_{it} \quad (\text{Sabitli-Trendli Model}) \quad (3.3)$$

İlgili testte hata terimi olan u_{it} bireyler arasında bağımsız olarak dağıldığından her bir birey için durağan tekrarlı bir ARMA süreci takip eder (Baltagi, 2001: 240-241);

$$u_{it} = \sum_{j=1}^{\infty} \theta_j \cdot u_{it-j} + \varepsilon_{it} \quad (3.4)$$

LLC (2002) çalışmasında, şu şekilde bir model dikkate alınmıştır:

$$\Delta Y_{it} = \rho Y_{it-1} + \sum_{l=1}^{\infty} \theta_{il} \Delta Y_{it-l} + \alpha_{mi} d_{mt} + \varepsilon_{itl=1} \quad (3.5)$$

Burada d_{mt} deterministik değişkenlerin vektörünü belirtirken α_{mi} model $m=1, 2, 3$ için katsayılar vektörüne karşılık gelir. Özellikle $d_{1t} = (\text{boş grup})$, $d_{2t} = \{1\}$ ve $d_{3t} = \{1, t\}$ şeklindedir. Gecikme derecesi ρ bilinmediğinden LLC testlerini uygulayabilmek için üç adımdan oluşan bir süreç kullanmışlardır ve adımlar kısaca şöyledir (Baltagi'den [2001] aktaran (Küçükaksoy ve Songur, 2020: 148):

Adım 1: Her bir yatay kesit için ayrı ADF regresyonları uygulanır.

Adım 2: Uzun dönem standart sapmalarından kısa dönem standart sapmalarına doğru bir tahmin yapılır. Birim köklü boş hipotez altında, modelin uzun dönem varyansı tahmin edilir.

Adım 3: Panel test istatistikleri hesaplanır.

3.2.1.2. Im, Pesaran ve Shin Testi

Im, Pesaran ve Shin (IPS) (2003), panel için bireysel birim kök testlerinin ortalamasının temel alındığı alternatif panel birim kök testi geliştirmişlerdir. IPS Tbar Testi olarak da adlandırılan eş zamanlı durağanlığı ve durağan olmamayı esas alan, panel için daha esnek ve daha kolay hesaplanabilen birim kök test süreci tavsiye etmiştir. IPS, Tbar Testi olarak panel birim kök araştırması, temelde paneldeki her birim için hesaplanan ADF Birim Kök Testi'nin ortalamasını kullanmaktadır. Bu ortalamaya dayalı alternatif bir test önerir. Testi uygulamamız için aşağıdaki modeli kullanmamız gereklidir (Yerdelen Tatoğlu, 2013).

$$\bar{t}_{pi} \text{ istatistiği: } \frac{1}{N} \sum_{i=1}^N t_{pi} \quad (3.7)$$

IPS testinde her yatay kesitin ayrıca ADF Testi'nin belirlenmesi gerekmektedir.

$$\Delta y_{it} = \alpha y_{it-1} + \sum_{j=1}^p \beta_{ij} \Delta y_{it-j} + x'_{it} \delta + \varepsilon_{it} \quad (3.8)$$

IPS analizinde $H_0: \alpha_i = 0$ hipotezi tüm i 'ler birim köke sahiptir. Alternatif hipotez ise $H_1: \alpha_i < 0$ minimum bir tane i hipotezine karşı test etmeyi amaçlamıştır. IPS Testi için her yatay kesitteki ADF'nin gecikme kısmının ve deterministik kısmının belirlenmesi gerekmektedir. IPS Testi'nde bireysel-sabit ya da bireysel -sabit ve trend terimleri kullanılabilir (Yerdelen Tatoğlu, 2013).

3.2.2. Kao Panel Eş Bütünleşme Testi

Hata terimleri temelli ve uzun dönem ilişkiyi belirlemek amacıyla panel eşbütünleşme testi geliştiren Kao'nun temel aldığı testler, Dickey Fuller (DF) ve Augmented Dickey Fuller (ADF) testleridir (Kao, 1999).

Kao eşbütünleşme, ADF uzun dönemli regresyon modeli aşağıdaki şekildedir (Baltagi, 2001: 253):

$$\hat{\varepsilon}_{it} = \rho \hat{\varepsilon}_{it-1} + \sum_{j=1}^p \varphi_j \Delta \hat{\varepsilon}_{it-j} + u_{itp} \quad (3.9)$$

Testin hipotezleri ise:

H₀: Değişkenler arası eşbütünleşme yoktur.

H₁: Değişkenler arası eşbütünleşme vardır.

3.2.3. Pedroni Eşbütünleşme Testi

Pedroni (1995 ve 1999) Eşbütünleşme Testi, 4 tane panel (grup içi testler) ve 3 tane grup testi (gruplar arası) olmak üzere 7 tane panel eşbütünleşme testi içerir. 7 teste ilişkin elde edilen toplam 11 bulgudan, çoğunluk olan eşbütünleşmenin olduğu yönde ise kararlar bu şekilde verilir. Pedroni (1995 ve 1999) testinde incelenecek model düzenlenirken esas alınan ortalamanın var olup olmadığıdır. Ortalama ve trend içeren eşbütünleşme testi aşağıdaki gibidir (Sarıkovanlık, vd., 2020: 198-199);

$$y_{i,t} = \alpha_i + \delta_i t + \beta_1 x_{1i,t} + \beta_2 x_{2i,t} + \dots + \beta_{Mi} x_{Mi,t} + e_{i,t} \text{ için} \quad (3.10)$$

$$t=1, \dots, T; i=1, \dots, N; m=1, \dots, M$$

Pedroni (1995 ve 1999), panel eşbütünleşme test hipotezleri şu şekildedir:

H₀: Eşbütünleşme yoktur. (H₀: $\rho_i = I$)

H₁: Eşbütünleşme vardır. (H₀: $\rho_i < I$)

Pedroni, panel eşbütünleşme testi için grup içi ve gruplar arası testleri içeren 7 panel eşbütünleşme testine ilişkin istatistikler şu şekilde ifade edilebilir (Pedroni, 1999: 660);

- Panel v istatistiği

$$T^2 N^{3/2} z_{\hat{v}_{N,T}} \equiv T^2 N^{\frac{3}{2}} (\sum_{i=1}^N \sum_{t=1}^T \hat{L}_{11i}^{-2} \hat{e}_{i,t-1}^2)^{-1} \quad (3.11)$$

- Panel ρ istatistiği

$$T \sqrt{N} z_{\hat{\rho}_{N,T-1}} \equiv T \sqrt{N} (\sum_{i=1}^N \sum_{t=1}^T \hat{L}_{11i}^{-2} \hat{e}_{i,t-1}^2)^{-1} \sum_{i=1}^N \sum_{t=1}^T \hat{L}_{11i}^{-2} (\hat{e}_{i,t-1} \Delta \hat{e}_{i,t} - \hat{\lambda}_i) \quad (3.12)$$

- Panel t istatistiği (parametrik olmayan)

$$z_{t,N,T} \equiv T \sqrt{N} (\hat{\sigma}_{N,T}^2 \sum_{i=1}^N \sum_{t=1}^T \hat{L}_{11i}^{-2} \hat{e}_{i,t-1}^2)^{-1/2} \sum_{i=1}^N \sum_{t=1}^T \hat{L}_{11i}^{-2} (\hat{e}_{i,t-1} \Delta \hat{e}_{i,t} - \hat{\lambda}_i) \quad (3.13)$$

- Panel t istatistiği (parametrik)

$$z_{t,N,T}^* \equiv T \sqrt{N} (\tilde{S}_{N,T}^{*2} \sum_{i=1}^N \sum_{t=1}^T \hat{L}_{11i}^{-2} \hat{e}_{i,t-1}^2)^{-1/2} \sum_{i=1}^N \sum_{t=1}^T \hat{L}_{11i}^{-2} \hat{e}_{i,t-1}^* \Delta e_{i,t}^* \quad (3.14)$$

- Grup ρ istatistiği (parametrik olmayan)

$$TN^{-\frac{1}{2}}Z_{\hat{\rho},N,T^{-1}} \equiv TN^{-\frac{1}{2}} \sum_{i=1}^N (\sum_{t=1}^T \hat{\mathbf{e}}_{i,t-1}^*)^{-1} \sum_{t=1}^T (\hat{\mathbf{e}}_{i,t-1} \Delta \hat{\mathbf{e}}_{i,t} - \hat{\lambda}_i) \quad (3.15)$$

- Grup $\tilde{t}$ istatistiği

$$N^{-\frac{1}{2}}Z_{\tilde{t},N,T} \equiv N^{-\frac{1}{2}} \sum_{i=1}^N (\tilde{\sigma}_{N,T}^2 \sum_{t=1}^T \hat{\mathbf{e}}_{i,t-1}^*)^{-1/2} \sum_{t=1}^T (\hat{\mathbf{e}}_{i,t-1} \Delta \hat{\mathbf{e}}_{i,t} - \hat{\lambda}_i) \quad (3.16)$$

- Grup $\tilde{t}$ istatistiği (parametrik)

$$N^{-\frac{1}{2}}Z_{\tilde{t},N,T}^* \equiv N^{-\frac{1}{2}} \sum_{i=1}^N (\sum_{t=1}^T s_i^{*2} \hat{\mathbf{e}}_{i,t-1}^*)^{-1/2} \sum_{t=1}^T \hat{\mathbf{e}}_{i,t-1}^* \hat{\mathbf{e}}_{i,t}^* \quad (3.17)$$

3.2.4. Dumitrescu-Hurlin Panel Nedensellik Testi

Dumitrescu-Hurlin Panel Nedensellik Testi (2012), değişkenler arasındaki nedenselliği test etmek amacıyla geliştirilmiştir. Bu test, zaman boyutunu ifade eden T'nin yatay kesit boyutu olan N'den büyük veya küçük olduğu durumlarda kullanılabilir. Dumitrescu-Hurlin Panel Nedensellik Testi (2012)'ne ilişkin model (Dumitrescu ve Hurlin, 2012: 5-6);

$$Y_{i,t} = \alpha_i + \sum_{k=1}^K \gamma_i^{(k)} Y_{i,t-k} + \sum_{k=1}^K \beta_i^{(k)} X_{i,t-k} + \varepsilon_{i,t} \quad (3.17)$$

k: gecikme uzunluğunu, γ otoregresif parametre ve β eğim katsayısını ifade etmektedir.

Teste ilişkin hipotezler ise;

H₀:Panel veri setine ilişkin birimlerin tamamında nedensellik yoktur.

H₁:Panel veri setine ilişkin birimlerin minimum birinde nedensellik ilişkisi mevcuttur.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR VE YORUM

4.1.Tanımlayıcı İstatistikler

Tablo 8’de, çalışmada yer alan 1982-2019 yılları arasında seçili ülkelerde *ln*cari, *ln*gsyih ve *ln*petrol değişkenlerine ilişkin tanımlayıcı istatistikler gösterilmektedir. Belirtilen yıllar arasında *ln*cari değişkeni için ortalama değerin 22.47355, medyan değerinin 22,57577, maksimum değerinin 25.23929, minimum değerinin 25.23929, standard sapmasının da 1.273687 olduğu gözlemlenmektedir. Ayrıca çarpıklık değerinin 0’dan küçük olması sola eğikliği; basıklık değerinin 3’ten büyük olması, şişkinliği ifade etmektedir. *ln*gsyih değişkeni için bakıldığında ortalama değerin 22.47355, medyan değerinin 8.835183, maksimum değerinin 9.628399, minimum değerinin 6.093115, standard sapmasının da 0.910340 olduğu gözlemlenmektedir. Ayrıca çarpıklık değerinin 0’dan küçük olması sola eğikliği, basıklık değerinin 3’ten küçük olması basıklığı ifade etmektedir. Son olarak *ln*petrol değişkeni için bakıldığında ortalama değerin 3.549465, medyan değerinin 3.360561, maksimum değerinin 4.715545, minimum değerinin 2.542834, standard sapmasının da 0.668042 olduğu gözlemlenmektedir. Ayrıca çarpıklık değerinin 0’dan büyük olması sağa eğikliği, basıklık değerinin *ln*cari için 3’ten küçük olması, basıklığı ifade etmektedir.

Tablo 8: Tanımlayıcı İstatistikler

	LNCARI	LNGSYIH	LNPETROL
Ortalama	22.47355	8.421244	3.549465
Medyan	22.57577	8.835183	3.360561
Maksimum	25.23929	9.628399	4.715545
Minimum	25.23929	6.093115	2.542834
Standart Sapma	1.273687	0.910340	0.668042
Çarpıklık	-0.506400	-1.062883	0.342534
Basıklık	3.764248	2.927214	1.766638

Çalışmanın ilk aşamasında birim kök testleri yapılarak birim kök testi sonuçlarına Tablo 9’da yer verilmiştir.

4.2.Birim Kök Testi Sonuçları

Tablo 9: Birim Kök Testleri

Değişken	Yöntem	Düzey				1.Fark			
		Sabit		Sabitli+Trendli		Sabit		Sabitli+Trendli	
		t istatistiği	İhtimal	t istatistiği	İhtimal	t istatistiği	İhtimal	t istatistiği	İhtimal
Incari	LLC	-1.62009	0.0526	-1.52722	0.0634	-9.73032	0.0000	-7.73385	0.0000
	IPS	-1.75018	0.0400	-2.71123	0.0034	-14.2890	0.0000	-13.1678	0.0000
Ingseyih	LLC	2.83194	0.9977	-0.96767	0.1666	-5.49197	0.0000	-5.41449	0.0000
	IPS	3.96812	1.0000	-0.47679	0.3168	-6.05515	0.0000	-5.00885	0.0000
Inpetrol	LLC	0.46711	0.6798	-0.47410	0.3177	-9.56039	0.0000	-8.42923	0.0000
	IPS	1.32393	0.9072	-0.64404	0.2598	-8.49448	0.0000	-7.12532	0.0000

Değişkenler için durağanlığın tespitinde şu hipotezler oluşturulmuştur:

H₀: Seride genel birim kök vardır ($H_0: p_i=p=1$).

H₁: Seride genel birim kök yoktur ($H_0=p_i=p<1$).

Tablo 9’da, değişkenlerdeki durağanlık incelenmektedir. İstatistiksel olarak anlamlılık tespitinde, değişkenlerin birim kök içermemesi gerekmektedir. Değişkenlere ait zaman serilerinde trend olması durumunda, ilişkinin kurmaca olma ihtimali söz konusudur. Bundan dolayı durağanlık, ilişkinin gerçekliğinin ifadesidir (Sevinç, 2013: 233-249).

Panel birim kök testlerinden en yaygın olarak kullanılan Levin, Lin ve Chu (LLC) (2002) ve Im, Pesaran ve Shin (IPS) (1997) birim kök testleri Tablo 9’da gösterildiği üzere değişkenlerin durağan olduğunu ifade etmektedir. Her üç değişkenin de birinci dereceden farkları alınarak durağan hale getirilmişti ve serilerin birim köke sahip olduğunu ifade eden (H_0) boş hipotez, reddedilmiştir. Tüm değişkenler, birinci dereceden farkında durağan olduğundan değişkenler arasındaki uzun dönemli eşbütünleşme ilişkisi, Pedroni ve Kao eşbütünleşme testleri ile sınanmıştır.

4.3.Eşbütünleşme Testleri Sonuçları (Pedroni ve Kao Panel Eşbütünleşme)

Tablo 10: Eşbütünleşme Testi Sonuçları

Değişken Serisi: DLNCARI DLNGSYH DLNPETROL					
Pedroni Panel Eş bütünleşme Testi Sonucu					
	t-İstatistiği	İhtimal	Ağırlıklı t-istatistiği	İhtimal	Karar
Panel v-Statistic	0.860498	0.1948	-0.619850	0.7323	H ₀ : Ret
Panel rho-Statistic	-10.43216	0.0000	-10.32715	0.0000	
Panel PP-Statistic	-20.50575	0.0000	-18.11108	0.0000	
Panel ADF-Statistic	-12.33571	0.0000	-10.74848	0.0000	
	t-İstatistiği	İhtimal			
Group rho-Statistic	-10.04673	0.0000			
Group PP-Statistic	-24.64770	0.0000			
Group ADF-Statistic	-13.70770	0.0000			
Kao Panel Eşbütünleşme Testi Sonucu					
	t-istatistiği		İhtimal		Karar
ADF	-9.700479		0.0000		H ₀ : Ret
Residual variance	3.037299				

H₀:Eşbütünleşme yoktur.

H₁:Eşbütünleşme vardır.

Pedroni Eşbütünleşme Testi, dördü kesit içi, üçü kesitler arası olmak üzere yedi adet test istatistiğinden oluşmaktadır. Tablo 10’da yer alan Pedroni Eşbütünleşme Testi sonuçlarına göre yedi test istatistiğinin altı tanesinde ihtimal değeri 0.05’ten küçük olduğundan eşbütünleşme ilişkisinin olmadığını ifade eden H₀ hipotezi reddedilerek değişkenler arasında eşbütünleşik

ilişki olduğu varsayılmıştır. Bu durum, söz konusu değişkenlerin uzun dönemde eşbütünleşik ilişkiye sahip olduğunun göstergesidir.

Aynı zamanda Kao Eşbütünleşme Testi sonucuna göre de ihtimal değerinin 0,05'ten küçük olduğu tespit edilmiştir ve eşbütünleşme ilişkisinin olmadığını ifade eden H_0 hipotezi reddedilerek değişkenler arasında eşbütünleşik ilişki olduğu varsayılmıştır. Bu durum söz konusu değişkenler arasında uzun dönemde ilişkinin olduğunu ifade eder.

4.4.Dumitrescu ve Hurlin Panel Nedensellik Testi Sonuçları

Tablo 11: Dumitrescu ve Hurlin Panel Nedensellik Testi Sonuçları

Değişkenler	k=1	k=2	k=3	
	W-stat	Test İstatistiği		Karar
lngsyih → lncari	7.26023 (0.0000)***	6.70007 (0.0000)***	5.9569 (0.0195)**	H_0 : Ret
lncari → lngsyih	0.10419 (0.1364)	0.80040 (0.1527)	1.40378 (0.1228)	H_0 : Kabul
lnpetrol → lncari	5.28219 (0.0000)***	4.59737 (0.0085)***	5.43859 (0.0622)*	H_0 : Ret
lncari → lnpetrol	0.72126 (0.5958)	1.23465 (0.3341)	2.47493 (0.5232)	H_0 : Kabul
lnpetrol → lngsyih	1.34831 (0.6569)	1.51785 (0.05073)	2.69940 (0.6535)	H_0 : Kabul
lngsyih → lnpetrol	2.57578 (0.0187)**	5.35630 (0.0006)***	5.62056 (0.0435)**	H_0 : Ret

Not: k: gecikme uzunluğunu, parantez içerisindeki değerler olasılık değerlerini göstermektedir. ***, **, * sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeyinde anlamlılığı göstermektedir.

Panel nedensellik testi sonuçları bu çalışmada, petrol fiyatları ile GSYİH arasında panel nedensellik analizi yapılmış ve sonuçlar Tablo 11'de gösterilmektedir. İlgili hipotezler şu şekilde ifade edilebilir:

H_0 : Nedensellik yoktur.

H_1 : Nedensellik vardır.

Tablodaki bulgular çerçevesinde, lngsyih olarak ifade edilen ekonomik büyümeden Incari olarak ifade edilen cari açığa doğru ve Inpetrol olarak ifade edilen petrol fiyatlarına doğru, Inpetrol olarak ifade edilen petrol fiyatlarından da Incari olarak ifade edilen cari açığa doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Bulunan tek yönlü nedensellik ilişkileri, ekonomik büyümede meydana gelen bir artışın cari açık ve petrol fiyatlarında önemli bir değişikliğe yol açtığı sonucunu verirken petrol fiyatlarında meydana gelen bir artışın da cari açıkta önemli bir değişikliğe yol açtığı sonucunu vermektedir.

4.5.Panel Regresyon Analizi Sonuçları

Bağımsız değişkenler olan petrol fiyatları ile büyümeyi temsilen GSYH'nin bağımlı değişken olan cari açık üzerindeki etkilerine ilişkin şiddeti ölçmede gerekli olan panel regresyon analizine yer verilmiştir. Tablo 15'te yer alan sonuçlara istinaden oluşturulan regresyon denklemi aşağıdaki gibidir;

$$\text{Incari} = 18.825 + 0.109 * \text{lngsyih} + 1.001 * \text{Inpetrol}$$

(26.354) (0.135) (9.051)

[0.714] [0.081] [0.110]

Tablo 12: Panel Regresyon Analizi Sonuçları

Değişken	Katsayı	Std. Hata	t istatistiği	İhtimal
lngsyih	0.010998	0.081211	0.135426	0.8924
Inpetrol	1.001648	0.110667	9.051027	0.0000

Tablo 12'de Incari ile lngsyih ve Inpetrol arasındaki ilişkiyi gösteren panel regresyon analizi sonuçları gösterilmiştir. Başka bir ifade ile cari açık arttıkça gayri safi yurtiçi hasılda ve petrol fiyatlarında artış meydana gelmektedir. Panel regresyon analizi sonucunda elde edilen bilgiler çerçevesinde Incari değişkeni ile Inpetrol değişkeni arasında istatistik olarak anlamlı bir ilişki ($p < 0,05$) tespit edilirken, Incari değişkeni ile lngsyih değişkeni arasında istatistiki olarak anlamlı bir ilişki ($p > 0,05$) tespit edilememiştir.

BEŞİNCİ BÖLÜM

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Ülkelerin nihai hedefi, sürdürülebilir bir ekonomik büyüme ve kalkınmayı sağlamaktır. Bu amaçların hedefe ulaşmasında, makroekonomik göstergeler oldukça büyük bir öneme sahiptir. Ekonomik büyümenin temelini oluşturan üretimin gerçekleşmesi için gerekli olan enerjinin üçte birinden fazlası, petrole bağlıdır. Dolayısıyla petrol, zamanla ülkelerin elinde bulundurmaları istedikleri ekonomik bir güç kaynağı haline gelmiştir.

Petrol ithalatçısı ülkelerin ödemeler bilançosu incelendiğinde, ithalat kaleminde en büyük paylardan birinin enerji ithalatına ait olduğu görülmektedir. Enerjideki dışa bağımlılık, beraberinde cari açık sorununu da ortaya çıkarmaktadır. Cari açık sorunu ile karşı karşıya kalan ülkelerin ekonomik büyümelerini gerçekleştirirken enerjiye duydukları ihtiyacı da göz ardı etmemeleri gerekmektedir.

Araştırmaya konu olan ülkelere Arjantin, Güney Afrika ve Türkiye petrol ithalatçısı konumundaki ülkelerdir. Söz konusu ülkelerin ithalat kalemleri incelendiğinde petrol ürünleri büyük bir paya sahiptir. 2008 yılında petrol ihracatçısı konumundayken OPEC üyeliğinden ayrılan Endonezya, 2015 yılında yeniden petrol ithalatçısı konumuna gelerek OPEC üyesi olmuştur. Bu duruma rağmen ülkenin petrol tüketimi, göz ardı edilemeyecek seviyededir. OPEC'e üye olması beklenen ülkelere Meksika'nın, yüksek petrol ihracatına rağmen başlıca ithalat ürünleri incelendiğinde petrolün ilk sıralarda yer aldığı gözlemlenmektedir. Hindistan'ın ise başlıca ithalat kalemi ham petrolken başlıca ihracat kalemi ise işlenmiş petrol ürünleridir.

Ülkelerin, artan enerji ihtiyaçlarına karşılık dalgalanan petrol fiyatlarından etkilenmemeleri için petrol endüstrisinin yerini alabilecek güneş, rüzgâr gibi doğal enerji kaynaklarına yönelmesi, mevcut yeraltı kaynaklarını tespit ederek işleyebilmesi ve kullanılması amacıyla teknolojik çalışmaların hız kazanması, önemli bir etkiye sahiptir.

Bu bağlamda hem ekonomik büyümeyi arttırmak hem de cari açığı azaltmak için ülkelere,

- Alternatif enerji üretimini gerçekleştirebilecek firmalara hükümetler tarafından teşvik amaçlı hibe kredilerin sunulması,
- Alternatif enerji keşifleri alanında faaliyet gösteren firmalara vergi istisnası, ücretsiz eğitim imkânları sunulması,

- İlgili alanlarda teknik personel yetiştirilmesi ve mevcut araştırmacılara yönelik burs imkânlarının sunulması,
- AR-GE faaliyetlerinin hız kazandırılması gerekmektedir.

Benzeri atılımlar neticesinde istihdam sağlayarak ekonomik büyüme gerçekleştirilirken aynı zamanda alternatif kaynak buluşlar ile enerjide dışa bağımlılık kısmen de olsa azaltılabilir.

Araştırmada, 1982-2019 yılları arasında 6 ülke için (Arjantin, Endonezya, Güney Afrika, Hindistan, Meksika ve Türkiye) cari açık ile ekonomik büyüme ve petrol fiyatları arasındaki ilişki, panel veri analizi yöntemi ile modellenerek incelenmiştir. İlk olarak değişkenlere birim kök testleri yapılmış ve durağanlık tespitinde bulunulmuştur. Incari, lnpetrol ve lngsyih değişkenleri birinci dereceden farklarında durağan olduklarından, Pedroni ve Kao Panel Eşbütünleşme Testleri gerçekleştirilmiş ve değişkenlerin eşbütünleşik olduğu tespit edilmiştir.

Eşbütünleşme testi sonrasında Dumitrescu ve Hurlin Panel Nedensellik Testi yapılarak, ekonomik büyümeden cari açığa ve petrol fiyatlarına doğru, petrol fiyatlarından da cari açığa doğru tek yönlü nedensellik tespit edilmiştir. İlgili sonuçlar, literatürde yer alan Duman (2017)'ın VAR'a dayalı Granger Nedensellik Testi sonuçlarına göre elde ettiği ekonomik büyümeden cari açığa doğru tek yönlü nedensellik; Göktaş ve Kamacı (2020)'nın Granger Nedensellik Testi sonuçlarına göre elde ettiği ekonomik büyümeden petrol fiyatlarına doğru tek yönlü nedensellik; Lebe ve Akbaş (2015)'ın Dolado ve Lutkepohl (1996) Nedensellik Testleri sonuçlarına göre elde ettiği petrol fiyatlarından cari açığa doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi şeklindeki bulgular ile örtüşmektedir.

KAYNAKÇA

- Afşar, B., Cura, F. ve Mıhoğlu A.H. (2019). Petrol fiyatları ile cari açık ilişkisi: BRIC ülkeleri ve Türkiye karşılaştırması. *Uluslararası Ekonomi ve Siyaset Bilimleri Akademik Araştırmalar Dergisi*, 3(7) , 1-12.
- Akış, E. (2019). *İktisadi büyüme ve kalkınma*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi.
- Aksu, L. (2013) .*Türkiye'de iktisadi büyümenin kaynakları*. Yayımlanmış doktora tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı. Balıkesir.
- Akyüz, M. ve İşgüden, T.(1990). *Uluslararası iktisat*. İstanbul: Evrim Kitabevi.
- Akyüz, Y .(2009). *Sermaye, bölüşüm, büyüme*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Altunöz, U. (2014). Cari açık sorununun temel nedenleri ve sürdürülebilirliği: Türkiye örneği. *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(2) , 116-131.
- Ariza, A. C. , Bonitsis T. H.,Kalliantiotis I. N., Kasibhatla, K., ve Malindretos J(2000). *The balance of payments adjusment macro facets of international finance revisited*. London: Greenwood Pres.
- Arslan, P.(2017). Education system of Mexico: A comparison with Turkey in Terms of purpose, structure and process. *Route Educational and Social Science Journal*, 4(2), 193-205.
- Ataç, B. (2013) *Maliye politikası gelişimi, amaçları, araçları ve uygulama sorunları*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Atamtürk, B.(2007). Büyüme teorileri ve IMF politikaları. *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*, 89-103.
- Babaoğlu, B. (2005). *Türkiye'de cari işlemler dengesi sürdürülebilirliği*. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası İstatistik Genel Müdürlüğü Uzmanlık Tezi, 2-30.
- Bakkalcı, A.C. ve Arın, N. (2013). Türk dış ticareti ve ekonomi politikaları. *Yönetim Bilimleri Dergisi* 11(21) , 49-73.
- Bakkal, S. ve Bakkal, M. (2018) Dış ödemeler bilançosu ve parasalcı yaklaşım. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3(5), 30-42.
- Baltagi, B.H. (2001) *Econometric analysis of panel data*. Chichester: John Wiley & Sons, Ltd.

- Bayraç, N. (2005) Uluslararası petrol piyasasının ekonomik analizi. *Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar*, 6-20.
- Berber, M. (2011) *İktisadi büyüme ve kalkınma*. Trabzon: Derya Kitabevi.
- Berber, M., Bocutoğlu, E. (2006). *Makro iktisada giriş*. Trabzon: Derya Kitabevi.
- Boughton, J. M. (2002). On the origins of the Fleming-Mundell Model. *IMF Working Paper (International Monetary Fund)*, no. WP/02/107, 1-12.
- Deutsche Welle Türkçe.(2016). *Altı soruda petrolün fiyatı*. <https://www.dw.com>. (26.11.2020).
- Dineri, E. (2016). *Üçüz açık hipotezinin geçerliliği*. Yayımlanmış doktora tezi, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı.
- Dinler, Z. (2013). *İktisada giriş*. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (2017) .*Güney Afrika ülke bülteni*. <https://www.deik.org.tr>.(14.11.2020).
- Dornbusch, R., Fischer, S. ve Startz, R. (2007). *Makroekonomi*. (S. Ak, Çev.) Ankara: Gazi Kitabevi.
- Dumitrescu, E. ve Hurlin, C., (2012) Testing for Granger Non-causality in Heterogeneous Panels. *Sciences de l'Homme et Société*, 1-31.
- Duran, B. Ertuğrul, C., Bahar O., ve Köksel, B. (2012). *İktisadi düşünce tarihi*. İstanbul: Lisans Yayıncılık.
- Edwards, S. (2001). Does the current account matter? . 8275. *NBER Working Paper*. 1-69.
- Erdoğan, Ş., ve Canbay, Ş. (2016). İktisadi büyüme ve araştırma & geliştirme (Ar-Ge) harcamaları ilişkisi üzerine teorik bir inceleme. *Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 4(2), 29-43
- Ergün, S., ve Polat Atay, M. (2015). OECD ülkelerinde CO2 emisyonu, elektrik tüketimi ve büyüme ilişkisi. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*,(45), 116-141
- Erkılıç, S.(2006). Türkiye'de cari açığın belirleyicileri. *Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası İstatistik Genel Müdürlüğü*, 10-50.
- Greene, W, H. (2000). *Econometric analysis*. New Jersey: Prentice Hall.
- Gujarati, D.N. (2003). *Basic econometrics*. New York: Mc Graw Hill.

- Gölmez, A., ve Yardımcıoğlu, F. (2012). OECD ülkelerinde Ar-Ge harcaması ve ekonomik büyüme ilişkisi: panel eşbütünleşme ve panel nedensellik analizi (1990-2010). *Maliye Dergisi*, 163, 335-353
- Güneş, H. (2009). İktisat tarihi açısından nüfus teorileri ve politikaları. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(28), 126-138.
- Güngör, S., Sönmez, L., Korkmaz, Ö. ve Karara, S.S. (2016). Petrol fiyatlarındaki değişimlerin Türkiye'nin cari işlemler açığına etkileri. *Maliye Finans Yazıları*, 8(28), 29-48.
- Hopoğlu, S. (2019). Yükselen piyasa ekonomilerinde ihracat ithalat ilişkisi: Bir panel nedensellik analizi. *AVRASYA Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 7(18), 24-56.
- International Finance Corporation(2016). *The first six decades learning the way in private sector development a history* . <https://www.ifc.org/wps/wcm/connect/5e70149f-6cad-407a-944e-69d392079b47/IFC-History-Book-Second-Edition.pdf?MOD=AJPERES&CVID=llwWdJi>. (14.11.2020).
- İnal, V. (2012). Türkiye 2023 yılında dünyanın on büyük ekonomisinden biri olabilir mi?. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 13(1), 70-87.
- InvestAZ.(2016).*Petrol çeşitleri nelerdir?* [https://www.investaz.com.tr/blog/petrol-cesitleri-nelerdir/#:~:text=150'nin%20%C3%BCzerinde%20petrol%20t%C3%BCr%C3%BC,ham\)%20ve%20Umman%20olarak%20s%C4%B1ralan%C4%B1r.](https://www.investaz.com.tr/blog/petrol-cesitleri-nelerdir/#:~:text=150'nin%20%C3%BCzerinde%20petrol%20t%C3%BCr%C3%BC,ham)%20ve%20Umman%20olarak%20s%C4%B1ralan%C4%B1r.) (25.12.2020).
- İspiroğlu, F. ve Taş, S. (2017). Yükselen piyasa ekonomileri üzerine bir değerlendirme. *KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi* 14(2). 225-242.
- Kadooğlu Aydın, G. (2017). Ödemeler dengesi ve cari açık: Türkiye'de 2014-2016 yılları arasında cari açık ve petrol fiyatları etkileşimi. *Fırat Üniversitesi İİBF Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 1(2), 32-33.
- Kao, C. (1999). Spurious regression and residual based tests for cointegration in panel data. *Journal of Econometrics* 1(90), 1-44.
- Kapkara, S., ve Koç, S.(2016). Yükselen ekonomiler arasındaki ticaret hacminin çekim modeli ile analizi. *Ege Akademik Bakış* 16(3), 477-490.
- Karakayalı, H.(2007). *Ekonomi kuramı, mikro ve makro çözümleme*. Manisa: Emek Yayınevi.
- Karluk, R. (2003). *Uluslararası ekonomi*. Ankara: Beta Basım Yayınları.

- Kaya, M. (2016). Türkiye'de cari açık sorunu ve nedenleri. *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(10), 51-75.
- Kaynak, M.(2015). *Büyüme teorileri giriş*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Kaynak, M.(2011). *Kalkınma iktisadı*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Kazgan, G.(1993). *İktisadi düşünce veya politik iktisadın evrimi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kemeç, A. ve Kösekahyaoglu L. (2015). J eğrisi analizi ve Türkiye üzerine bir uygulama. *Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 1(2), 1-29
- Koç, B. ve Gövdere S.. Türkiye'de para politikasının ödemeler bilançosuna etkisi:2003-2015. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(18), 1143-1175.
- Krugman, P.R., Obsfeld M., ve Melitz, J.M. (2017). *Uluslararası iktisat teori ve politika*. (O.Özsoy, Çev.). Ankara: Palme Yayıncılık.
- Küçükaksoy, İ. ve Songur D.(2020). İstihdam oluşturmayan büyümenin Türkiye’de ve OECD ülkelerinde geçerliliği. *Eskişehir Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(3), 143-170.
- Küçükkalay, A.M. (2019). *İktisadi düşünce tarihi*. İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Küçükkalay, A.M. (2011). *İktisadi düşünce tarihi*. İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Kuzu, M. (2020). Cari açığın finansmanı: Türkiye için bir model önerisi. *İşletme Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 1-14
- Mankiw, N.G. (2017). *Makroekonomi*. (Ö.F. Çolak, Çev.). İstanbul: Efil Yayınevi.
- Mcguire, A. (2015). *Important events in crude oil price history since 1862*. The Wall Street Examiner. <https://wallstreetexaminer.com/2015/07/25-important-events-in-crude-oil-price-history-since-1862/> (01.03.2021)
- Meadows, D. H., ve Meadows, D. L.(1990). *Ekonomik büyümenin sınırları*. (K.Tosun, Çev.). İstanbul: İşletme İktisadi Enstitüsü Yayınları 112,
- Mert, M. (2017). *Kalkınma ve büyüme iktisadı*. Ankara: Nobel Yayınevi.
- Obsfeld M. ve Ragoff K. (1994). The intertemporal approach to the current account national bureau of economics research. *Nber Working Paper Series 4893*, 2-75.
- Obsfeld M.(2001). International macroeconomics; beyond the Mundell-Fleming model. *IMF Staff Paper*, 47, 1-39.

- Ocak, M.(2013). Yönetim kurulu ve üst yönetimde yer alan kadınların finansal performansa etkisi: Türkiye'ye ilişkin bulgular. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 60, 107-126.
- Öksüz, S.(1980). Türkiye’de para ve dış denge. *Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi*.
- Özel, H.A.(2012). Ekonomik büyümenin teorik temelleri. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 1(2), 63-72.
- Özsağır, A.(2008). Dünden Bugüne Büyümenin Dinamiği. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 1, 332-347.
- Parasız, İ.(2003). *Makroekonomi teori ve politika*. Bursa: Ezgi Kitapevi,
- Pazarlıoğlu M.V. ve Kiren Gürler, Ö. (2007). Telekomünikasyon yatırımları ve ekonomik büyüme: panel veri yaklaşımı. *Finans Politik& Ekonomik Yorumlar* 44(508), 35-43.
- Pedroni, P.(1999). Critical values for cointegration tests in heterogeneous panels with multiple regressors. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 653-670.
- Romer, P. M. (1990). Endogenous technological change. *The Journal Of Political Economy* 98(5), 71-102.
- Sabbağ, J. (2019) Thomas R. Malthus’un ve Karl Marx’ın yoksulluk ve nüfus karşılaştırması. *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, 12(1), 37-51.
- Sarıkovanlık, V., Koy, A., Akkaya M., Yıldırım H.H., ve Kantar L. (2020). *Finans biliminde ekonometri uygulamaları kavram, uygulama, analiz*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Sarıtaş, H., Genç, A. ve Avcı, T.(2018). Türkiye'de enerji ithalatı, cari açık ve büyüme ilişkisi: VAR ve Granger nedensellik analizi. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 14(2), 181-200.
- Savaş, D.(2018).*Hindistan Ülke Raporu*. <http://bolutso.org.tr>. (03.01.2021)
- Savaş, V. (2016). *Politik İktisat*. Ankara: Beta Basım Yayın.
- Savran, S. (1997). *Ricardo’nun dehası ve körlüğü, Ekonomi Politikin ve Vergilendirmenin İlkeleri*. İstanbul, 7-21
- Scacciavillan, F. ve Knight M.(1998). Current accounts: what is their relevance for economic policy making? *IMF Working Paper*, 2-41

- Schumpeter, J.A. (1964). *Business cycles: a theoretical, historical and statistical analysis of the capitalist process*. 2-385. https://discoversocialsciences.com/wp-content/uploads/2018/03/schumpeter_businesscycles_fels.pdf. (12 Aralık 2020)
- Sevinç, V.(2013). Türkiye'ye gelen yabancı turist sayısı, Amerikan Doları kuru ve ekonomik kriz yılları arasında bir Granger nedensellik ilişkisi analizi. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(2), 233-249.
- Seyidoğlu, H.(2016). *Bilimsel araştırma ve yazma el kitabı*. İstanbul: Güzem Can Yayınları.
- Seyidoğlu, H.(2013). *Uluslararası iktisat teori politika ve uygulamaları*. İstanbul: Güzem Can Yayınları.
- Seyidoğlu, H.(2003). *Uluslararası iktisat*. İstanbul: Güzem Can Yayınları.
- Seyidoğlu, H.(2001). *Uluslararası iktisat teori politika ve uygulamaları*. İstanbul: Güzem Can Yayınları.
- Smith, A.(2006). *The theory of moral sentiments, six edition*.(J. Klickman, Çev.) Sao Paulo: Published by,
- Solow, R. M.(1956). A contribution to the theory of economic growth. *Quarterly Journal of Economics*, 70(1), 65-94.
- Songur, M. ve Yaman D. (2013). Gelişmekte olan ülkelerde cari işlemler dengesi ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki: Panel veri analizi. *Maliye Dergisi*, 164, 220-232.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. 2020. *Sosyal iktisadi gelişmeler*. <https://www.sbb.gov.tr/sosyal-iktisadi-gelismeler/> (16 Kasım 2020).
- T.C. Dışişleri Bakanlığı (2020). *Petrol fiyatlarının ekonomilere etkisi*. <https://www.mfa.gov.tr/petrol-fiyatlarinin-ekonomilere-etkisi.tr.mfa>.(25 Aralık 2020).
- T.C. Dışişleri Bakanlığı (2020). *Meksika ekonomik görünümü*. <http://www.mfa.gov.tr/meksika-siyasi-gorunumu.tr.mfa>. (14 Kasım 2020).
- T.C. Ticaret Bakanlığı Dış Temsilcilikler ve Uluslararası Etkinlikler Genel Müdürlüğü.(2020). *Güney Afrika Cumhuriyeti ülke profili*. <https://ticaret.gov.tr/data/5eecabba13b8763170152e87/GAC%20%C3%BCIke%20profil%202021%20mart.pdf>. (14.11.2020).
- T.C. Ticaret Bakanlığı Dış Temsilcilikler ve Uluslararası Etkinlikler Genel Müdürlüğü.(2020). *Arjantin ülke profili*.

- <https://ticaret.gov.tr/data/5eff169d13b87612f80cb8c9/Arjantin%20%C3%9C%9C%9C%20Pr ofili.pdf>. (14.11.2020).
- T.C. Ticaret Bakanlığı Dış Temsilcilikler ve Uluslararası Etkinlikler Genel Müdürlüğü.(2020).*Endonezya ülke profili*.
https://ticaret.gov.tr/data/5f11929513b87614f041add8/Endonezya_profil1.pdf.(14.11.2020).
- T.C. Yeni Delhi Büyük Elçiliği (2020). *Hindistan hakkında temel bilgiler*.
<http://yenidelhi.be.mfa.gov.tr> (13 Kasım 2020).
- Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Veri Yönetiřimi ve İstatistik Genel Müdürlüğü Ödemeler Dengesi Müdürlüğü (2021). *Ödemeler Dengesi İstatistiklerine İlişkin Yöntemsel Açıklama*.<https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/0ab87526-c290-4bdd-94d4-b8e99e70eba9/BOPMetaveri.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPAC E-0ab87526-c290-4bdd-94d4-b8e99e70eba9-mcFYR7h>. (12şubat 2021).
- Taban, S.(2018). *İktisadi büyüme kavram ve modeller*. Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları.
- Telatar, O.M. ve Terzi H. (2010).Nüfus ve eğitimin ekonomik büyümeye etkisi: Türkiye üzerine bir inceleme. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 24(2) 197-214.
- Tiryaki, S.T.(2002). Cari işlemler hesabına çeşitli yaklaşımlar, sürdürülebilirlik ve Türkiye örneği. *Araştırma Genel Müdürlüğü*, 8, 1-22
- Tolunay, A. Ve Akyol, A. (2006). Kalkınma ve kırsal kalkınma: Temel kavramlar ve tanımlar. *Süleyman Demirel Üniversitesi Orman Fakóltesi Dergisi*, 2, 116-127
- Tunalı, Ç. B. (2008).Türkiye'de cari işlemler açıklarının sürdürülebilirliği. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 1, 163-177.
- Türker, M. T.(2009).İçsel büyüme teorilerinde içsel büyümenin kaynağı ve uluslararası ticaret olgusuyla ilişkisi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25, 87-94
- Ünsal, E. M.(2007). *İktisadi büyüme*. Ankara: İmaj Yayıncılık.
- Ünsal, E. M.(2011). *Makro iktisat*. Ankara: İmaj Yayıncılık.
- Ünsal, E. M.(2009). *Makro iktisat*. Ankara: İmaj Yayıncılık.
- Worldbank Turkey.(2020).*Türkiye genel bakış*. <https://www.worldbank.org> (15.11. 2020).

Yeldan, E.(2010). *İktisadi büyüme ve bölüşüm teorileri*. Ankara: Efil Yayınevi.

Yerdelen Tatoğlu, F.(2013). *Panel veri ekonometrisi*. İstanbul: Beta Yayınevi.

Yıldırım, K., Mercan M, ve Kostakoğlu, S.F. (2013).Satın alma gücü paritesinin geçerliliğinin test edilmesi: Zaman serisi ve panel veri analizi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 8(3), 75-95.

Yıldırım, K. ve Karaman D.(2012). *Makroekonomi*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2012.

